

Az inverzió és alkalmazásai

Szakdolozat

Eötvös Lóránd Tudományegyetem,
Természettudományi Kar

Készítette:
Hutai Dániel Gábor

Matematika BSc,
Tanári szakirány

Témavezető:
Verhóczy László

Egyetemi docens,
Geometriai Tanszék

Budapest,
2016

Tartalomjegyzék

Előszó	2
1. Körökre vonatkozó fogalmak és állítások	3
Pont körre vonatkozó hatványa	3
Körök és egyenesek hajlásszöge	6
2. A síkbeli inverziók tárgyalása	10
Egyenesek és körök inverz képei	10
Az inverziók szögtartásának szintetikus tárgyalása	14
3. Az inverziók szögtartásának analitikus tárgyalása	18
Az $\mathbb{R}^2$ -beli sima görbék	18
Sima görbék transzformációval nyert képgörbéi	19
Az $\mathbb{R}^2$ -beli inverzió szögtartása	20
4. A síkbeli inverzió alkalmazásai	22
Steiner-féle körzáródás	22
A Feuerbach-tétel bizonyítása inverzió alkalmazásával	24
Mascheroni-féle szerkesztések	27
Irodalomjegyzék	32

Előszó

Az inverzióról már középiskolás koromban hallottam. A gimnáziumban az egyik matematika órán esett róla szó, mint egy különleges geometriai transzformációról. Érdekes volt számomra, hogy egy kör képe egyenes is lehet, illetve egy egyenes képe is lehet kör. Később, az egyetemi tanulmányaim során kiderült, hogy az inverziók jól alkalmazhatóak nehezebb szerkesztési feladatok megoldásához, illetve előjönnek a hiperbolikus sík Poincaré-féle körmodelljének tárgyalása során is. Ezen okok miatt választottam a szakdolgozat témájaként.

Dolgozatom célja a síkbeli inverziók alapvető tulajdonságainak és alkalmazásainak tárgyalása. Ennek során törekedtem arra, hogy főként szintetikus eszközöket használjak.

Dolgozatom első fejezetében az inverziók tárgyalásához szükséges alapvető körgeometriai fogalmak és állítások leírására kerül sor. Ebben a részben bevezetem a pontok körre vonatkozó hatványának és két kör hatványvonalának fogalmát, mivel ezek fontos szerepet játszanak a továbbiakban. Értelmezni fogom két metsző kör hajlásszögét, továbbá megadom két kör merőlegességének egy szükséges és elégséges feltételét.

A második fejezetben részletesen tárgyalom a síkbeli inverzió tulajdonságait. Ennek során megmutatom, hogy a póluson nem átmenő egyenes inverz képe egy a póluson áthaladó kör. Kiderül, hogy a póluson nem átmenő kör inverz képe egy középpontos hasonlósággal nyert kör, ahol a hasonlóság centruma éppen a pólus. Belátom, hogy az alapkört derékszögben metsző egyeneseket és köröket az inverzió önmagába képezi. Megmutatom azt is, hogy két azonos pólusú inverzió szorzata egy középpontos hasonlóság. Az inverziók szögtartását előbb metsző egyenesekre és körökre bizonyítom be szintetikus eszközökkel. A harmadik fejezetben viszont differenciálgeometriai módszerek segítségével igazolom, hogy az inverziók nemcsak egyenesek és körök hajlásszögét őrzik meg, hanem két metsző görbe hajlásszögét is.

A negyedik fejezetben az inverzió három, érdekesebb alkalmazását vizsgálom meg. Először a körlánczáródási problémáról szóló Steiner-tételt igazolom inverzió segítségével. Ezt követően a háromszög Feuerbach-körének egy érdekes tulajdosságát tárgyalom. Bebizonyítom, hogy ez a kör érintkezik a háromszög beírt körével és a három hozzáírt körrel. Végül igazolom a Mohr-Mascheroni-tételt, amely kimondja, hogy a körzővel és vonalzóval végrehajtott szerkesztések végrehajthatóak pusztán a körző használatával. Ennek érdekében részletesen tárgyalom, hogy miként lehet megszerkeszteni pont, egyenes és kör inverz képét csupán körző alkalmazásával.

Szeretnék köszönetet nyilvánítani témavezetőmnek, Verhóczy Lászlónak, akitől munkám elkészítése során számos jó tanácsot, illetve segítséget kaptam mind a matematikában, mind pedig a $\text{L}^{\text{A}}\text{T}_{\text{E}}\text{X}$ program használatában és saját idejét nem kímélve mindig időt szakított a kérdéseimre.

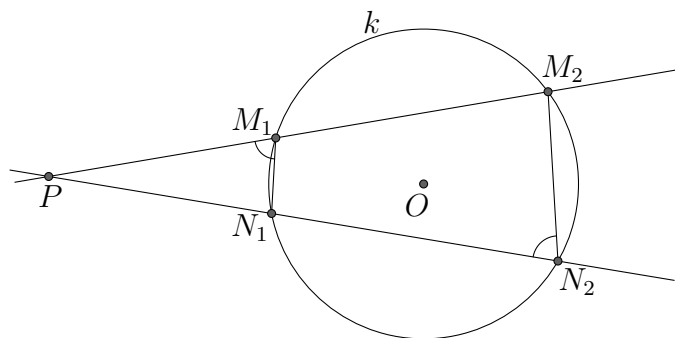
1. Körökre vonatkozó fogalmak és állítások

Ebben a fejezetben áttekintjük az inverzió tárgyalásához szükséges körgeometriai fogalmakat és összefüggéseket. Targyalásunkat mindvégig a tér egy rögzített Σ síkjában végezzük. Ha A és B a sík két pontja, akkor AB fogja jelölni a két pontot összekötő szakaszt és egyúttal a szakasz hosszát is. Azt az irányított szakaszt, melynek kezdőpontja A és végpontja B az $\overrightarrow{AB}$ szimbólum fogja jelölni.

Pont körre vonatkozó hatványa

A hatvány fogalmának értelmezéséhez szükség van a következő állításra:

1.1. Állítás: Legyen adva a síkon egy O középpontú és r sugarú k kör, továbbá egy P pont a körön kívül. Húzzunk a P -n át két tetszőleges szelőt a körhöz, melyeknek a körrel vett metszéspontjai legyenek M_1, M_2 , illetve N_1 és N_2 . Ekkor a szakaszok hosszaira fennáll a következő egyenlőség: $PM_1 \cdot PM_2 = PN_1 \cdot PN_2$.

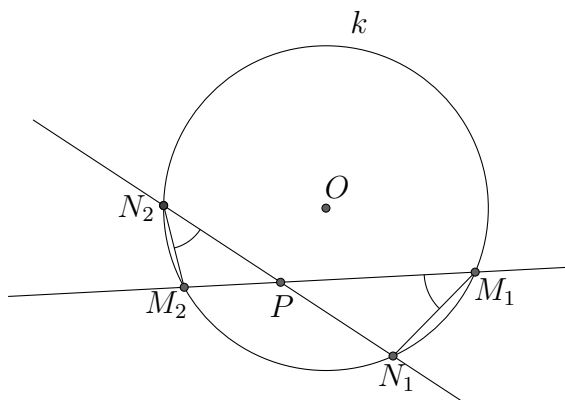

Külső ponton átmenő szelők.

Bizonyítás: Az első egyenes messe a kört az M_1, M_2 pontokban, a második pedig az N_1, N_2 pontokban. Tekintsük a mellékelt ábrát. Mivel az $N_1M_1M_2N_2$ négyszög egy húrnégyszög, a $PM_1N_1 \sphericalangle$ szög megegyezik a $PN_2M_2 \sphericalangle$ szöggel. A $PN_1M_1\Delta$ és $PM_2N_2\Delta$ háromszögek hasonlóak, hiszen szögeik páronként egyenlők. A háromszögek hasonlóságából következik a megfelelő oldalak arányainak egyenlősége: $\frac{PM_1}{PN_1} = \frac{PN_2}{PM_2}$. Emiatt fennáll $PM_1 \cdot PM_2 = PN_1 \cdot PN_2$. Ezzel beláttuk, hogy tetszőleges P külső pont esetén bármely szelőn a szelőszakaszok hosszainak szorzata állandó. $\square$

Megjegyzés: Az állítás akkor is igaz, ha a P pont a körön belül van. Vegyünk a k kör belsejében egy tetszőleges P pontot és húzzunk rajta két szelőt. Ezek metszéspontjai k -val legyenek M_1, M_2, N_1 és N_2 .

Ekkor $PN_1M_1\Delta$ és $PM_2N_2\Delta$ háromszögek hasonlóak ugyanis a P -nél lévő szögük megegyezik, továbbá a kerületi és középponti szögek tétele miatt $PM_1N_1 \sphericalangle$ és $PN_2M_2 \sphericalangle$ szögek is egyenlők. Tehát itt is felírható az oldalarányokra vonatkozó egyenlőség: $\frac{PN_1}{PM_1} = \frac{PM_2}{PN_2}$. Amiből $PM_1 \cdot PM_2 = PN_1 \cdot PN_2$ következik.

Belső ponton átmenő szelők.

1.2. Definíció: Legyen adott a síkon egy O középpontú és r sugarú k kör, továbbá egy tetszőleges P pont. Ekkor a P pont k körre vonatkozó hatványán az $OP^2 - r^2$ számot értjük. A hatvány jelölése: $h_k(P) = OP^2 - r^2$.

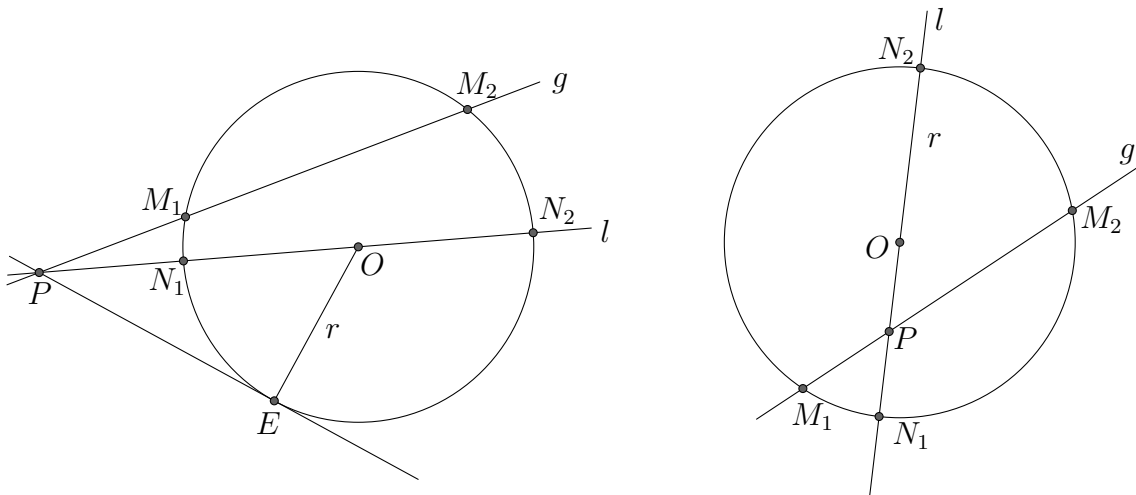
A definícióból látszik, hogy $h_k(P)$ előjele megmutatja P helyzetét k -hoz képest. Ha $h_k(P)$ pozitív, akkor P a k körön kívül van, ha negatív, akkor a belsejében, és ha nulla, akkor a körön van.

Megjegyzés: Egy egyenesen úgy tudunk megadni egy irányítást, ha kijelölünk egy az egyenesre eső irányított szakaszt. Két irányított szakasz akkor képviseli ugyanazt az irányítást, ha az irányuk megegyezik. Az irányítás megadását követően az egyenes tetszőleges irányított szakaszához előjeles hosszat tudunk rendelni. Vegyünk egy irányított g egyenesen egy $\overrightarrow{AB}$ irányított szakaszt. Ha $\overrightarrow{AB}$ az egyenesen vett irányítást képviseli, akkor az előjeles hossza AB . Amennyiben $\overrightarrow{AB}$ iránya ellentétes az egyenesen vett irányítással, akkor előjeles hossza $-AB$.

1.3. Állítás: Legyen adott egy O középpontú r sugarú k kör, továbbá egy tetszőleges P pont a síkon. Tekintsünk egy a P ponton átmenő g szelőegyenest, amely az M_1, M_2 pontokban metszi a kört. Ekkor a $\overrightarrow{PM_1}, \overrightarrow{PM_2}$ irányított szakaszok előjeles hosszainak szorzata éppen a P pont k körre vonatkozó hatványával egyenlő.

Ha egy P külső pontból érintőt húzunk k -hoz, amely az E pontban érinti a kört, akkor a PE érintőszakasz négyzete a P pont k körre vonatkozó hatványával lesz egyenlő.

Bizonyítás: Vegyük azt a P -n átmenő l egyenest, amely áthalad a k kör O centrumán is. Messe el ez az l egyenes a k kört az N_1, N_2 pontokban. Tekintsük a mellékelt ábrát. Az l egyenesen vegyük azt az irányítást, amelyet a $\overrightarrow{PN_2}$ irányított szakasz képvisel. Ekkor a $\overrightarrow{PN_1}, \overrightarrow{PN_2}$ irányított szakaszok előjeles hosszaira a $PN_1 = OP - r$ és $PN_2 = OP + r$ értékeket kapjuk. Ezek szorzatára pedig fennáll $PN_1 \cdot PN_2 = OP^2 - r^2$, ami megegyezik a $h_k(P)$ hatvánnyal. Az 1.1. Állításból és azt követő Megjegyzésből már következik, hogy a $\overrightarrow{PM_1}, \overrightarrow{PM_2}$ irányított szakaszok előjeles hosszainak szorzata ugyancsak a $h_k(P) = OP^2 - r^2$ hatvánnyal egyenlő.

Szemléltető ábra a bizonyításhoz.

Igazoljuk most az állítást érintő vonatkozásában. Húzzunk a P külső pontból érintőt k -hoz, ami a kört az E pontban érinti. A POE_Δ derékszögű háromszögre alkalmazzuk a Pitagorasz-tételt. Eszerint a érintőszakasz hoszának a négyzetére fennáll $PE^2 = OP^2 - OE^2 = OP^2 - r^2$, tehát PE^2 megegyezik a P pont k körre vonatkozó hatványával. $\square$

Továbbiakban felmerülhet a kérdés, hogy ha adott két kör k_1 és k_2 a Σ síkon, akkor hol helyezkednek el azok a síkbeli pontok, amelyeknek a k_1 , k_2 körökre vonatkozó hatványaik egyenlők.

Ha a két kör koncentrikus, de különböző sugarú, akkor ilyen pont nem létezik. Legyen k_1 és k_2 középpontja O , sugaraik rendre r_1 és r_2 ($r_1 \neq r_2$). Ekkor $OP^2 - r_1^2 = OP^2 - r_2^2$ kellene, hogy teljesüljön, ami nem lehetséges.

Vezessünk be a Σ síkon egy derékszögű koordináta-rendszert. Legyen a koordináta-rendszer kezdőpontja O , alapvektorai pedig a síkbeli $\mathbf{i}$, $\mathbf{j}$ ortonormált vektorok. Tekintsük a Σ sík egy tetszőleges P pontját és annak $\overrightarrow{OP}$ helyvektorát. Ezt egyértelműen lehet kifejezni az $\mathbf{i}$, $\mathbf{j}$ alapvektorok lineáris kombinációjaként az $\overrightarrow{OP} = x_P \mathbf{i} + y_P \mathbf{j}$ alakban. A lineáris kombinációban szereplő x_P , y_P számok a P pont koordinátái az adott koordináta-rendszerben. Ezt a $P(x_P, y_P)$ kifejezéssel szokás jelölni. Ha bármely Σ -beli P ponthoz a koordinátából képzett (x_P, y_P) számpárt rendeljük, akkor egy bijektív megfeleltetést kapunk a Σ sík pontjai és a valós számpárok $\mathbb{R}^2$ terének elemei között.

1.4. Tétel: Legyen adott a síkon két nem koncentrikus kör k_1 és k_2 , melyek középpontjai rendre C_1 és C_2 , sugaraik pedig r_1 és r_2 . Ekkor az $\mathcal{A} = \{P \in \Sigma : h_{k_1}(P) = h_{k_2}(P)\}$ ponthalmaz egy egyenes, amely merőleges a C_1 , C_2 centrumokra illeszkedő egyenesre.

Bizonyítás: A körök középpontjainak koordinátái legyenek $C_1(u_1, v_1)$ és $C_2(u_2, v_2)$. Ismeretes, hogy ekkor k_1 , k_2 a körök normálegyenletei:

$$\begin{aligned} (x - u_1)^2 + (y - v_1)^2 - r_1^2 &= 0, \\ (x - u_2)^2 + (y - v_2)^2 - r_2^2 &= 0. \end{aligned}$$

Eszerint egy P pont akkor van rajta a k_1 körön, ha koordinátái kielégítik az első egyenletet. A körök normálegyenletei alapján vezessük most be a $K_1, K_2 : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ kétváltozós függvényeket, melyekre fennáll

$$\begin{aligned} K_1(x, y) &= (x - u_1)^2 + (y - v_1)^2 - r_1^2, \\ K_2(x, y) &= (x - u_2)^2 + (y - v_2)^2 - r_2^2. \end{aligned}$$

Eszerint a két kört a $K_1(x, y) = 0, K_2(x, y) = 0$ egyenletek írják le. Tekintsünk a síkban egy $P(x_P, y_P)$ pontot. Világos, hogy a $\overrightarrow{C_1P}$ vektorra fennáll $\overrightarrow{C_1P} = (x_P - u_1)\mathbf{i} + (y_P - v_1)\mathbf{j}$. Emiatt teljesül $C_1P^2 = (x_P - u_1)^2 + (y_P - v_1)^2$. Ily módon azt kapjuk, hogy a K_1 függvényre fennáll

$$K_1(x_P, y_P) = (x_P - u_1)^2 + (y_P - v_1)^2 - r_1^2 = C_1P^2 - r_1^2 = h_{k_1}(P)$$

Hasonlóan adódik, hogy igaz $K_2(x_P, y_P) = h_{k_2}(P)$. Eszerint egy P pontnak a két körre vonatkozó hatványa pontosan akkor egyenlő, ha teljesül $K_1(x_P, y_P) - K_2(x_P, y_P) = 0$. A fentiek alapján az $\mathcal{A} = \{P \in \Sigma : h_{k_1}(P) = h_{k_2}(P)\}$ alakzatot azon pontok alkotják, melyek koordinátái kielégítik a $K_1(x, y) - K_2(x, y) = 0$ egyenletet. Egyszerű számolással adódik, hogy fennáll

$$K_1(x, y) - K_2(x, y) = 2(u_2 - u_1)x + 2(v_2 - v_1)y + u_1^2 + v_1^2 - u_2^2 - v_2^2 - r_1^2 + r_2^2.$$

Eszerint az $\mathcal{A}$ alakzatot a

$$2(u_2 - u_1)x + 2(v_2 - v_1)y + u_1^2 + v_1^2 - u_2^2 - v_2^2 - r_1^2 + r_2^2 = 0$$

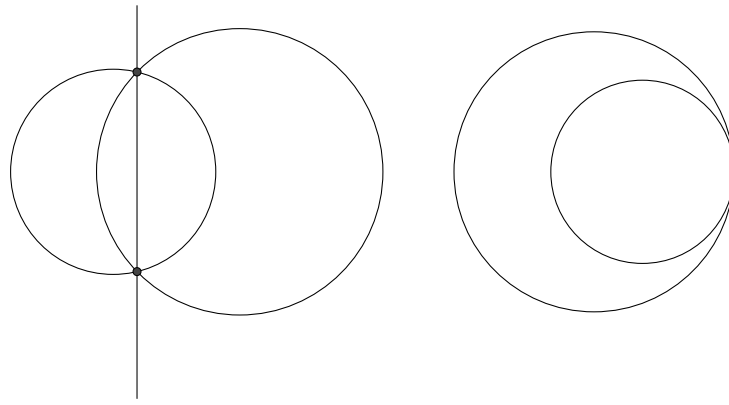
lineáris egyenlet írja le. Az analitikus geometriából pedig ismeretes, hogy ez egy olyan egyenes egyenlete, melynek a $2(u_2 - u_1)\mathbf{i} + 2(v_2 - v_1)\mathbf{j}$ vektor az egyik normálvektora. Azonban ez megegyezik a $2\overrightarrow{C_1C_2}$ vektorral. Ezzel pedig beláttuk, hogy az $\mathcal{A}$ alakzat egy olyan egyenes, amely merőleges a C_1, C_2 centrumok egyenesére. $\square$

Az előző tétel alapján már bevezethetjük a hatványvonal fogalmát.

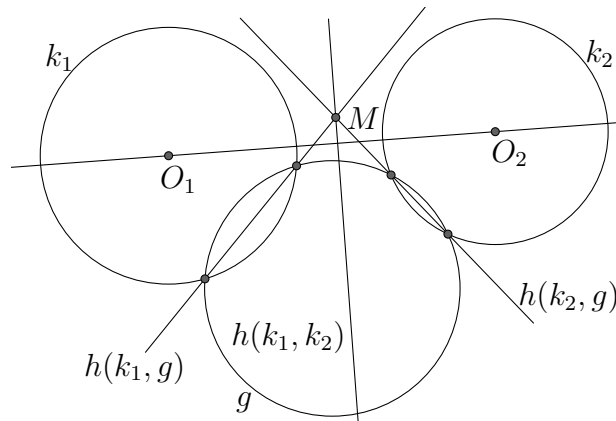
1.5. Definíció: Legyenek adva a Σ síkban a k_1, k_2 körök, melyek nem koncentrikusak. A két kör hatványvonalán a $h(k_1, k_2) = \{P \in \Sigma : h_{k_1}(P) = h_{k_2}(P)\}$ egyenest értjük.

A tétel segítségével egyszerű módszer adható két nem koncentrikus kör hatványvonalának a megszerkesztésére. Elsőként két metsző kör hatványvonalát adjuk meg. A metszéspontok rajta vannak a hatványvonalon, mivel mindkét körre vonatkozó hatványaik nullák és a hatványvonal egy egyenes, ezért a metsző körök hatványvonala megegyezik a metszéspontok által meghatározott egyenessel. Érintkező körök esetén a keresett egyenes a körök közös érintője lesz. A közös pont hatványa az érintkező körökre nézve nulla és a hatványvonal merőleges a körök középpontjai által meghatározott egyenesre. Ezeknek a feltételeknek csak a közös érintő tesz eleget.

Közös ponttal nem rendelkező körök esetén egy segédkört alkalmazunk a hatványvonal megtalálásához. Legyen adott a síkon két kör k_1 és k_2 , középpontjaik rendre O_1 és O_2 . Vegyünk fel egy g segédkört úgy, hogy az messe k_1 és k_2 köröket és középpontja ne illeszkedjen a körök középpontjainak az egyenesére. Tekintsük $h(k_1, g)$ és $h(k_2, g)$ hatványvonalakat. Ezek metszéspontja legyen M . Ekkor M egy olyan pont, aminek k_1 és k_2 körökre vonatkozó hatványa megegyezik, ezért rajta van $h(k_1, k_2)$ egyenesen, amiről tudjuk, hogy merőleges az O_1 és O_2 centrumok egyenesére. Ezek a feltételek egyértelműen meghatározzák a $h(k_1, k_2)$ egyenest.

Metsző és érintkező körök hatványvonala.

Közös ponttal nem rendelkező körök hatványvonala.

Körök és egyenesek hajlásszöge

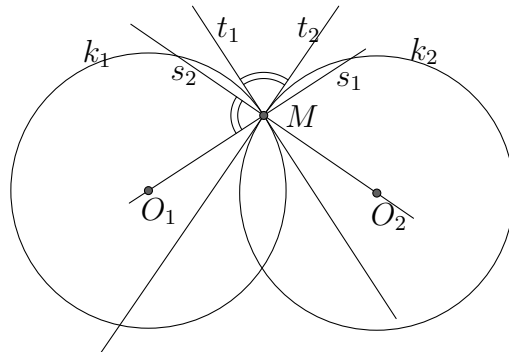
A körgeometriai foglamakhoz még szükséges áttekintenünk a körök és egyenesek hajlásszögével kapcsolatos fogalmakat és állításokat.

1.6. Definíció: Két metsző kör hajlásszögén a metszéspontjukba húzott érintő egyenesek hajlásszögét értjük. Egymást metsző kör és egyenes hajlásszögén az egyenesnek és a kör metszéspontjában húzott érintőnek a szögét értjük.

1.7. Állítás: Legyen adott két metsző kör a síkon k_1 és k_2 , középpontjaik rendre O_1 és O_2 és metszéspontjuk M . Ekkor az O_1 -ből és O_2 -ből az M -be húzott sugáregyenesek hajlásszöge megegyeztik a körök M -beli érintőinek a hajlásszögével.

Bizonyítás: Legyen az O_1 -ből induló sugáregyenes s_1 és az O_2 -ből induló s_2 , továbbá k_1 és k_2 M -beli érintője rendre t_1 és t_2 . Tudjuk, hogy s_1, t_1 és s_2, t_2 merőleges egyenespárok. Tehát az s_1 és s_2 metsző egyenespár 90° -os elforgatottja M -körül éppen t_1 és t_2 , vagyis a sugáregyenesek hajlásszöge megegyezik az érintők hajlásszögével. $\square$

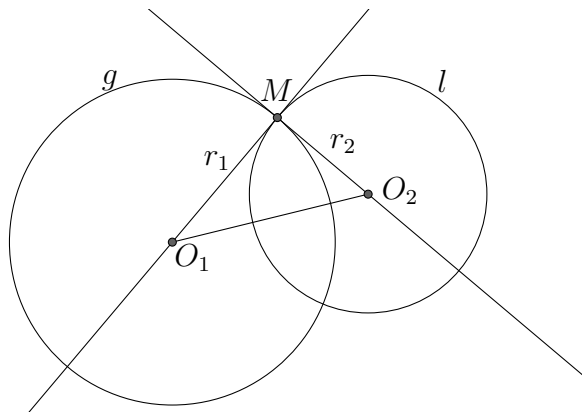

Metsző körök hajlásszöge.

Az eddigiek alapján kimondhatjuk azt az tételt, ami kapcsolatot teremt a körök merőlegessége és a hatvány fogalma között.

1.8. Tétel: *Legyen adott a síkon két kör g és l , melyek középpontjaik rendre O_1 és O_2 , sugaraik r_1 és r_2 . A két kör akkor és csak akkor metszi egymást derékszögben, ha az alábbi feltételek egyike teljesül:*

- i) $r_1^2 + r_2^2 = (O_1O_2)^2$.*
- ii) $h_l(O_1) = r_1^2$.*
- iii) $h_g(O_2) = r_2^2$.*

Egymást derékszögben metsző körök.

Bizonyítás: Elsőként mutassuk meg, hogy a körök merőlegességéből következnek a feltételek. Ha g és l derékszögben metszi egymást egy M pontban, akkor az előző állítás értelmében az O_1 -ből és O_2 -ből az M -be húzott sugáregyenesek egyben érintők is. Tekintsük az $O_1MO_2\Delta$ derékszögű háromszöget és alkalmazzuk rá a Pitagorasz-tételt. Eszerint fennáll $(O_1M)^2 + (MO_2)^2 = (O_1O_2)^2$, azaz $r_1^2 + r_2^2 = (O_1O_2)^2$, ami éppen az *i*) feltétel.

Az i)ből már következik ii) és iii)-is. Az $(O_1O_2)^2 = r_1^2 + r_2^2$ egyenlőségből kivonunk r_2^2 -et, akkor azt kapjuk, hogy $(O_1O_2)^2 - r_2^2 = r_1^2$, ahol $(O_1O_2)^2 - r_2^2$ definíció szerint a $h_l(O_1)$ hatvánnyal egyenlő. Így a $h_l(O_1) = r_1^2$ egyenlőséget kapjuk, ami a ii) feltétel. (Az iii) hasonlóan adódik.) Ezzel azt is megmutattuk, hogy a három feltétel ekvivalens.

Most mutassuk meg, hogy a feltételekből következik, hogy a körök derékszögben metszik egymást. Induljunk ki i)-ből. Ha tudnánk, hogy a körök metszőek, akkor a Pitagorasztétel megfordításából következne a körök merőlegessége így elsőként ezt kell belátnunk. Az i) feltételből alapján felírható a következő egyenlőtlenség:

$$(r_1 - r_2)^2 < (O_1O_2)^2 < (r_1 + r_2)^2, \quad \text{amiből} \\ |r_1 - r_2| < O_1O_2 < r_1 + r_2 \quad \text{következik.}$$

Eszerint a k_1 , k_2 körök metszik egymást. Jelölje M az egyik metszéspontot. A Pitagorasztétel megfordítását az $O_1M = r_1$, $MO_2 = r_2$ és (O_1O_2) oldalú háromszögre alkalmazva megkapjuk a körök merőlegességét. $\square$

2. A síkbeli inverziók tárgyalása

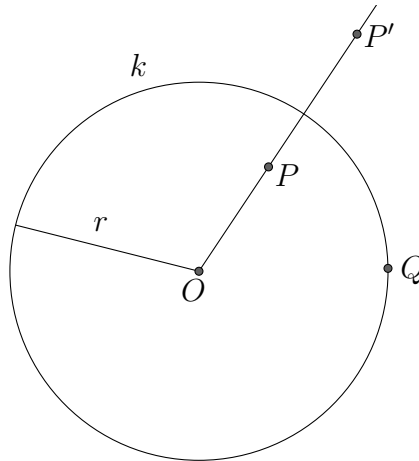
Ebben a fejezetben a síkbeli inverzióval kapcsolatos fogalmakat és állításokat fogjuk tárgyalni, amiket a későbbiekben felhasználunk majd az alkalmazásoknál. A tárgyalás továbbra is a tér egy rögzített Σ síkjában történik.

Legyen adott a síkon egy O centrumú, r sugarú k kör. Az alábbiak során értelmezzük a k körre vonatkozó ι_k inverziót, ami a $\Sigma \setminus \{O\}$ lyukas síkot képezi önmagára.

2.1. Definíció: A k körre vonatkozó inverzió azt a $\iota_k : \Sigma \setminus \{O\} \rightarrow \Sigma \setminus \{O\}$ leképezést értjük, amely a sík tetszőleges $P \neq O$ pontjához azon $P' = \iota_k(P)$ pontot rendeli, amelyre teljesülnek az alábbi feltételek:

- (1) A P' képpont az OP félegyenesen van.
- (2) A P' pont O -tól mért távolságára fennáll az $OP \cdot OP' = r^2$ egyenlőség.

Világos, hogy a fenti (1), (2) feltételek egyértelműen meghatározzák a P' képpontot. A k kört az inverzió alapkörének, az O pontot az inverzió pólusának, r -t az inverzió sugarának és r^2 -et az inverzió hatványának mondjuk. A $P' = \iota_k(P)$ pontot a P pont inverzének nevezzük.

Egy P pont inverz képe.

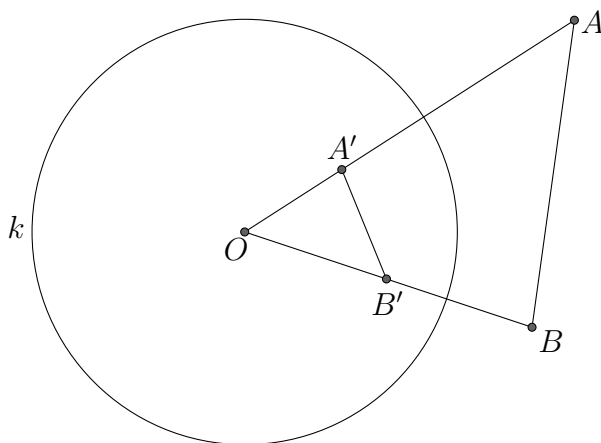
Megjegyzés:

- A kör külső pontjainak az inverze belső pont és fordítva.
- Az alapkör pontjai az inverziónál fixen maradnak.
- Az inverziók bijektív leképezések.
- $\iota_k \circ \iota_k = id \Rightarrow \iota_k = \iota_k^{-1}$. Innen ered a transzformáció elnevezése.
- A definícióból adódik, hogy a ι_k inverziónál egy tetszőleges P pont P' képének az O pólusra vonatkozó helyvektora előáll az $\overrightarrow{OP'} = \frac{r^2}{OP^2} \overrightarrow{OP}$ alakban.

Egyenesek és körök inverz képei

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy milyen alakzatok lesznek a síkbeli egyenesek és körök az inverzióval nyert képei. Mivel az inverzióknál a pólusnak nincs képe, ezért a továbbiakban minden alakzatot, amely tartalmazza a pólust, úgy fogunk kezelni, mint ha a pólus nem tartozna hozzá (azaz lyukas alakzatként kezeljük). Elsőként egyenesek inverzeit vizsgáljuk. Ehhez azonban szükségünk lesz a következő lemmára.

2.2. Lemma: *Legyen adott a síkon egy k kör, aminek sugara r és középpontja O . Vegyünk a síkon olyan A és B pontokat, hogy O , A és B nem kollineárisak. Legyenek A' és B' rendre az A és B pontok k körre vonatkozó inverzei. Ekkor az $OA'B'_\Delta$ háromszög hasonló az OBA_Δ háromszöghöz.*

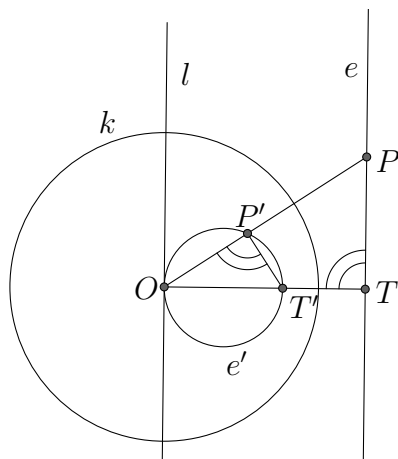
Szemléltető ábra a 2.2. Lemmához.

Bizonyítás: Az említett két háromszögben az O -nál lévő szöge közös. Az inverzió definíciója alapján fennáll az $OA \cdot OA' = OB \cdot OB' = r^2$ összefüggés. Ebből pedig következik az oldalarányok egyenlősége: $\frac{OA'}{OB'} = \frac{OB}{OA}$. Ezzel beláttuk, hogy a két háromszög hasonló. Továbbá az is igaz, hogy $AA'B'B$ négyszög húrnégyszög a húrnégyszög-tétel következtében. $\square$

Legyen adott a síkon egy O középpontú, r sugarú k kör. Az alábbi tétel azt írja le, hogy a ι_k inverzióknál mik lesznek a síkbeli egyenesek képei.

2.3. Tétel:

- i)* Ha egy e egyenes áthalad az O póluson, akkor annak $e' = \iota_k(e)$ inverz képe maga az e egyenes.
- ii)* Legyen adott egy olyan e egyenes a síkon, amely nem halad át O póluson. Ekkor az $e' = \iota_k(e)$ képalakzat egy O -n átmenő kör, amelynek a pólusbeli érintője párhuzamos az e egyenessel.

Egy póluson át nem menő e egyenes inverz képe.

Bizonyítás:

- i)* Az inverzió definíciójából következik, hogy az O -n átmenő lyukas egyenes pontjainak inverzei rajta vannak magán a lyukas egyenesen.
- ii)* Bocsássunk O -ból merőlegest e -re, aminek talppontja legyen T . Továbbá vegyünk fel az e egyenesen egy T -től különböző tetszőleges pontot, P -t. Ezek inverzei k -ra nézve rendre T' és P' . Alkalmazzuk a lemmát T , P , és T' , P' pontokra. A $TP'T'P$ négyszög húrnégyszög, tehát a $OTP \sphericalangle$ szög (ami derékszög) egyenlő $T'P'O \sphericalangle$ szöggel. Tehát tetszőleges P pont esetén az OT' szakasz mindig derékszög alatt látszik P' pontból. A Thalesz-tétel megfordítása miatt P' rajta van az OT' -re emelt Thalesz-körön. Ebből adódik, hogy ez Thalesz-kör lesz az e inverz képe.

Legyen l egyenes az e' kör O -beli érintője. Az O és T pontokra illeszkedő egyenes (ami e' egy átmérő egyenes) egyszerre merőleges e -re (mert eleve így vettük fel a T pontot) és l -re is (mert l érintő, ami merőleges az érintési pontba húzott átmérő egyenesre). Ebből következik l és e párhuzamossága.

□

Most vizsgáljuk meg, hogy mik lesznek a körök inverz képei. A továbbiakban is az O középpontú, r sugarú k kör lesz a tekintett ι_k inverzió alapköre.

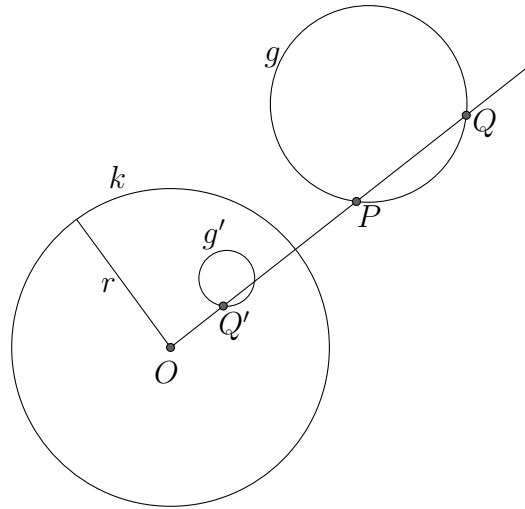
2.4. Tétel:

- i)* Legyen adott egy g kör, amely áthalad az inverzió O pólusán. Ekkor $g' = \iota_k(g)$ egy O -n át nem menő egyenes, ami párhuzamos a g kör O -beli érintőjével.
- ii)* Ha g egy olyan kör, amely nem halad át O -n, akkor $g' = \iota_k(g)$ szintén egy olyan kör, amely nem halad át az O póluson.

Bizonyítás:

- i)* Az előző tétel *ii)* esetéből és az inverzió definíciójából következik ez az eset.

- ii) Vegyük az O pontnak a g körre vonatkozó $h_g(O)$ hatványát. Mivel O nincs rajta a g körön, fennáll $h_g(O) \neq 0$. Tekintsük a síkban azt a κ középpontos hasonlóságot, amelynek centruma O és előjeles aránya $\lambda = \frac{r^2}{h_g(O)}$. Világos, hogy ez a középpontos hasonlóság a g kört egy körbe képezi. Azt szeretnénk belátni, hogy a κ középpontos hasonlósággal nyert $\kappa(g)$ kör megegyezik g -nek a $g' = \iota_k(g)$ inverz képével.
- Legyen Q tetszőleges pontja g -nek. Q -nak a ι_k szerinti inverz képét jelölje Q' . Ismeretes, hogy a Q' pont helyvektorára fennáll $\overrightarrow{OQ'} = \frac{r^2}{OQ^2} \overrightarrow{OQ}$. Legyen P az OQ egyenes és g (Q -től különböző) másik metszéspontja. (Lásd a mellékelt ábrát.)

Egy póluson át nem menő g kör inverz képe ($h_g(O) > 0$ eset).

Világos, hogy az $\overrightarrow{OQ}$, $\overrightarrow{OP}$ irányított szakaszok előjeles hosszainak szorzata éppen a $h_g(O)$ hatvány. Emiatt ezekre a vektorokra fennáll az $\overrightarrow{OP} = \frac{h_g(O)}{OQ^2} \overrightarrow{OQ}$ egyenlőség. Tekintsük most P -nek a κ hasonlósággal nyert $P'' = \kappa(P)$ képét. Erre nyilván teljesül $\overrightarrow{OP''} = \lambda \cdot \overrightarrow{OP} = \frac{r^2}{h_g(O)} \overrightarrow{OP}$. A fenti két összefüggésből már adódik, hogy igaz

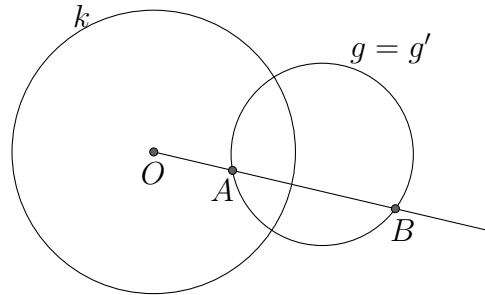
$$\overrightarrow{OP''} = \frac{r^2}{h_g(O)} \cdot \frac{h_g(O)}{OQ^2} \overrightarrow{OQ} = \frac{r^2}{OQ^2} \overrightarrow{OQ}.$$

Ez pedig azt mutatja, hogy a P'' pont éppen a Q pont inverz képe. Ezzel beláttuk, hogy a g kör tetszőleges Q pontjának inverz képe rajta van a középpontos hasonlósággal nyert $\kappa(g)$ körön. Ez pedig azt igazolja, hogy g kör $g' = \iota(g)$ inverz képe megegyezik a $\kappa(g)$ körrel.

□

Az inverzió pólusán áthaladó (lyukas) egyenesekről láttuk, hogy önmaguk inverzei. Felmerülhet a kérdés, hogy vannak-e olyan körök, amelyek önmagukba képződnek az inverzió során.

2.5. Állítás: *Adott a síkon egy O középpontú, r sugarú k kör. A k -ra merőleges körök inverzei önmaguk.*

Az alapkörre merőleges kör inverz képe önmaga.

Bizonyítás: Vegyünk egy k -ra merőleges g kört. Indítsunk O -ból egy tetszőleges félegyenest úgy, hogy az messe g -t. Az így keletkezett metszéspontok A és B . A hatvány definíciójából tudjuk, hogy $h_g(O) = OA \cdot OB$ ($h_g(O)$ az O -ból g -hez húzott szelőkön megjelenő szakaszok előjeles hosszainak a szorzata). A merőleges körök hatvánnyal való jellemzésénél már láttuk, hogy $h_g(O) = r^2$. Tehát igaz, hogy: $OA \cdot OB = r^2$. Ez azt jelenti, hogy A és B egymás inverzei. Ebből az következik, hogy a k -ra történő inverzió során g minden pontja g egy pontjába megy. Ha O -ból érintőt húzunk g -hez, akkor épp k és g metszéspontjait kapjuk, amik az inverziónál fixen maradnak. Tehát g önmaga inverze. $\square$

Az inverziók szögtartásának szintetikus tárgyalása

A továbbiakban azt fogjuk vizsgálni, hogy mi történik metsző körök és egyenesek hajlásszögével az inverzió során. Ehhez azonban először azt kell látni, hogy ha két kör vagy egyenes érinti vagy metszik egymást, akkor ez a tulajdonság az inverzió során megőrződik. Erről szól majd az alábbi állítás. Ezt követően is az O középpontú, r sugarú k kör lesz a tekintett ι_k inverzió alapköre.

2.6. Állítás: *Ha két kör vagy egyenes egy E pontban érintkezik vagy M_1 és M_2 pontokban metszik egymást (ahol E , M_1 és M_2 pontok közül egyik sem egyezik meg O -val), akkor a k -ra vonatkozó inverzeik is érintkezni fognak E' -ben, ahol E' az E inverze, vagy ha metszők voltak, akkor az inverzeik is metszeni fognák egymást M'_1 és M'_2 pontokban, ahol M'_1 és M'_2 rendre az M_1 és M_2 pontok inverzei.*

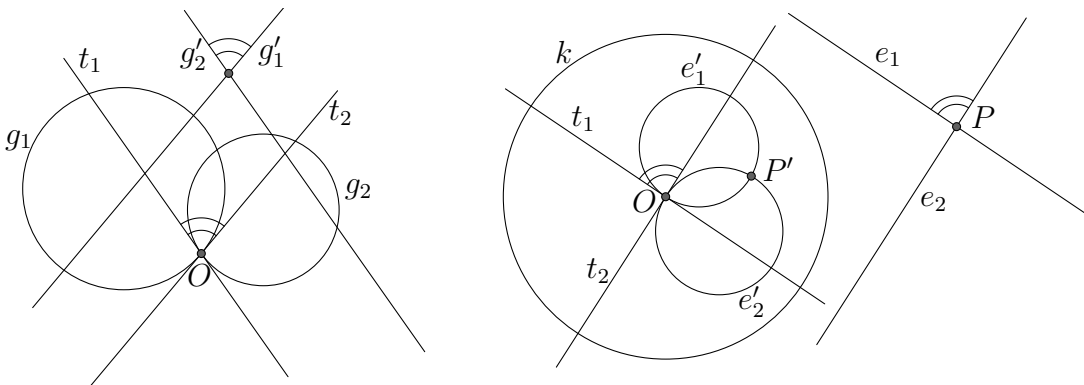
Bizonyítás: Az érintkezés azt jelenti, hogy az alakzatok egyetlen közös ponttal rendelkeznek. Jelen esetben a metszés (két kör vagy egy kör és egy egyenes esetén) azt jelenti, hogy az alakzatoknak két közös pontjuk van. Az inverziók bijektivitása miatt ezek a tulajdonságok megőrződnek. $\square$

Most már kimondhatjuk a következő állítást, ami a metsző körök és egyenesek hajlásszögéről szól.

2.7. Tétel: *Legyen adott a síkon két metsző kör vagy két metsző egyenes, vagy pedig egy kör és egy azt metsző egyenes, amelyek hajlásszöge α . Ekkor ezek inverze képei is metszők és hajlásszögük szintén α .*

Bizonyítás: Hat esetet vizsgálunk attól függően, hogy az alakzatok O -ban metszik-e egymást vagy sem, illetve, hogy két körről, két egyenesről vagy egy kör és egy egyenesről van szó.

- i)* Legyen adott a síkon két egyenes, amelyek O -ban metszik egymást. Korábban beláttuk, hogy az ilyen (lyukas) egyenesek inverzei önmaguk. A hajlásszögük természetesen megmarad.
- ii)* Legyenek g_1 és g_2 olyan körök, amelyek O -ban metszik egymást. Már igazoltuk, hogy k -ra vonatkozó inverz képeik olyan egyenesek, amelyek párhuzamosak g_1 és g_2 körök O -beli érintőjével, t_1 -el és t_2 -vel. Mivel g_1 és g_2 hajlásszögén épp t_1 és t_2 hajlásszögét értjük, az inverzeik pedig ezekkel párhuzamos egyenesek, ezért a hajlásszög megmarad.
- iii)* Legyen adott két egyenes a síkon e_1 és e_2 , amelyek metszik egymást egy O -tól különböző P pontban. A k körre vonatkozó inverzeik olyan e'_1 és e'_2 körök, amelyek O -ban és P' -ben metszik egymást, ahol P' a P pont inverze. Továbbá az inverziók olyan leképezések, amelyek önmaguk inverzei. Ebből és a *ii*)-esetből következik, hogy az ilyen egyenesek hajlásszöge is megmarad.

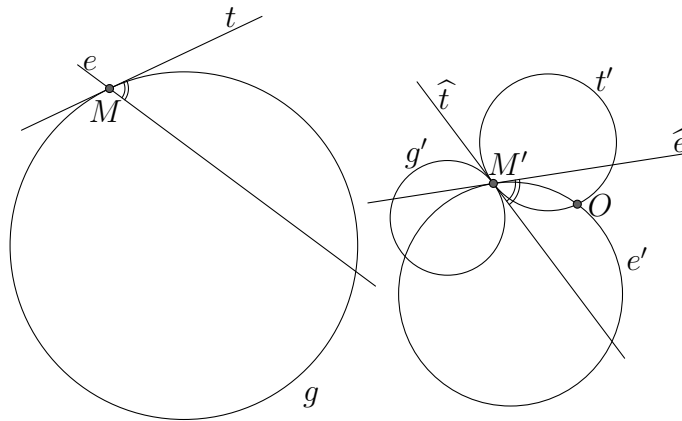

Egymást O -ban metsző g_1 és g_2 körök (bal) és egymást $P \neq O$ pontban metsző e_1 és e_2 egyenesek (jobb).

- iv)* Legyen adott a síkon egy e egyenes és egy g kör, amik O -tól különböző pontokban metszik egymást. Legyen M egy ilyen pont, továbbá g kör M -beli érintője t egyenes. Ekkor e és g szöge definíció szerint egyenlő e és t szögével. Az inverzió végrehajtása után g képe egy O -n át nem menő g' kör és e képe egy O -n átmenő e' kör, aminek O -beli érintője párhuzamos e -vel, továbbá t képe szintén egy olyan O -n átmenő t' kör, aminek O -beli érintője párhuzamos t -vel. Ekkor e' és t' szögét O -beli érintőik

szögével jellemezhetjük, de mivel mindkét kör áthalad M' -n is (mert e és t egyenesek áthaladtak M -en), ezért e' és t' körök M' beli érintőinek szögét is használhatjuk. Legyen e' érintője M' -ben $\widehat{e}$ és t' -é $\widehat{t}$. Az is tudjuk, hogy t érinti g -t M -ben, ezért t' és g' M' -ben érintkező körök lesznek, vagyis $\widehat{t}$ egyben érintője g' -nek is. Összegezve: e és g szöge definíció szerint e és t szögével egyenlő. Ez a szög megegyezik e' és t' O -beli érintőinek a szögével, amik egyenlő az M' beli érintők, $\widehat{e}$ és $\widehat{t}$, szögével. Ezen érintők szöge szintén definíció szerint megegyezik e' és t' szögével. Végül az M' -beli érintkezés miatt e' és t' szöge megegyezik e' és g' szögével. Mivel végig egyenlőség volt a szögek között, ezért e és g szöge ugyanakkora, mint e' és g' szöge.

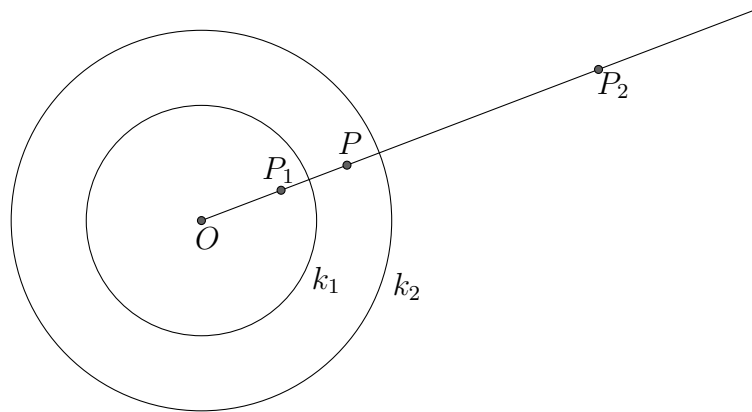
Egymást O -tól különböző pontokban metsző kör és egyenes.

- v) Legyen adott a síkon két kör g_1 és g_2 , amelyek O -tól különböző pontokban metszik egymást. Legyen M egy ilyen pont. Ekkor a két kör hajlásszögén az M -beli érintő egyenesek (legyenek ezek t_1 és t_2) hajlásszögét értjük. A k körre vonatkozó inverz során a körök képei olyan g'_1 és g'_2 körök lesznek, amelyek szintén O -tól különböző M' pontban metszik egymást, ahol M' az M inverze. Az inverz körök hajlásszögén g'_1 és g'_2 M' -beli érintőinek a hajlásszögét értjük. Mivel t_1 érinti g_1 -et M -ben, ezért t'_1 és g'_1 egymást M' -ben érintő körök lesznek (ez t_2 -re és g_2 -re is igaz). Az inverziónál t_1 és t_2 egyenesek képei t'_1 és t'_2 körök, amik egymást O -ban és M' -ben metszik, és M' -beli érintőik párhuzamosak t_1 -el és t_2 -vel (ezek az érintők legyenek $\widehat{t}_1$ és $\widehat{t}_2$). Összegezve: g_1 és g_2 körök szöge megegyezik t_1 és t_2 egyenesek szögével (definíció szerint), t_1 és t_2 szöge megegyezik $\widehat{t}_1$ és $\widehat{t}_2$ egyenesek szögével (mert párhuzamosak). Ugyanakkor $\widehat{t}_1$ és $\widehat{t}_2$ egyenesek szöge definíció szerint megegyezik t'_1 és t'_2 körök szögével és az M' -beli érintkezésük miatt ez a szög megegyezik g'_1 és g'_2 szögével. Tehát g_1 és g_2 szöge egyenlő g'_1 és g'_2 szögével.
- vi) Adott a síkon egy g kör és egy e egyenes, amik O -ban metszik egymást. Hajlásszögük definíció szerint az e egyenes és g O -beli érintő egyenesének (legyen az érintő t) a hajlásszöge. Az inverz képeik szöge e' egyenes és g' egyenes szöge. Az egyenes képe önmaga, a kör képe egy olyan g' egyenes, ami párhuzamos t -vel. Tehát g és e szöge megegyezik g' és e' szögével.

□

Az inverzió definíciójánál láttuk, hogy minden inverziónak a négyzete megegyezik az identikus leképezéssel. Viszont, ha két inverziónál a pólus közös és az alapkörök különbözőek, akkor ezek szorzatára egy érdekes állítást mondhatunk ki.

2.8. Állítás: *Azonos pólusú, de különböző hatványú inverziók szorzata egy olyan középpontos hasonlóság, amelynek középpontja az inverziók pólusa és aránya az inverziók hatványainak a hányadosa.*

Azonos pólusú, de különböző hatványú inverziók szorzata.

Bizonyítás: Tekintsük a síkon k_1 és k_2 kört, melyeknek a középpontja O és sugaraik rendre r_1 és r_2 . Továbbá vegyünk fel a síkon egy tetszőleges P (O -tól különböző) pontot. ι_1 és ι_2 rendre a k_1 és k_2 körökre vonatkozó inverziókat jelölik (hatványaik rendre r_1^2 és r_2^2). Tekintsük P_1 és P_2 pontokat, ahol $P_1 = \iota_1(P)$ és $P_2 = \iota_2(P_1)$. Tehát $P_2 = \iota_2 \circ \iota_1(P)$. Az inverzió definíciójából tudjuk, hogy:

$$\begin{aligned}\overrightarrow{OP_1} &= \frac{r_1^2}{OP^2} \overrightarrow{OP} \\ \overrightarrow{OP_2} &= \frac{r_2^2}{OP_1^2} \overrightarrow{OP_1}.\end{aligned}$$

Behelyettesítve és egyszerűsítve azt kapjuk, hogy:

$$\overrightarrow{OP_2} = \frac{r_2^2}{r_1^2} \overrightarrow{OP}.$$

Továbbá igaz, hogy P képei mindig az OP félegyenesen vannak. Az eddigiekből következik tehát, hogy $\iota_2 \circ \iota_1$ leképezés egy O középpontú, $\frac{r_2^2}{r_1^2}$ arányú középpontos hasonlóság. $\square$

Következmény: Tekintsük $(\iota_2 \circ \iota_1) \circ \iota_1 = \iota_2$ összefüggést, ahol ι_1 egy egységkörre vonatkozó inverzió. A fenti állítás alapján a $\iota_2 \circ \iota_1 = \kappa$ transzformáció egy középpontos hasonlóság. Emiatt fennáll a $\iota_2 = \kappa \circ \iota_1$ egyenlőség. Ez azt jelenti, hogy minden inverzió előáll, mint egy középpontos hasonlóság és egy egységkörre vonatkozó inverzió szorzata. Tehát minden szögekkel kapcsolatos állításnál elegendő az állítást egységkörre vonatkozó inverziókra belátni, ugyanis szögtartó leképezések egymásutánja szintén szögtartó.

3. Az inverziók szögtartásának analitikus tárgyalása

Az előző fejezetben beláttuk a síkbeli inverziók szögtartását metsző körök és egyenesek esetén. Azonban az inverzió nemcsak körök és egyenesek hajlásszögeit tartja meg, hanem tetszőleges két metsző görbének a hajlásszögét is megőrzi. Ennek igazolása érdekében az inverziót analitikusan fogjuk tárgyalni ebben a fejezetben.

A korábbiakban a Σ síkon már bevezettünk egy derékszögű koordináta-rendszert, melynek kezdőpontja O és alapvektorai az $\mathbf{i}$, $\mathbf{j}$ ortonormált vektorok. A sík tetszőleges P pontja esetében a helyvektor $\overrightarrow{OP} = x_P \mathbf{i} + y_P \mathbf{j}$ lineáris kombinációjában szereplő x_P , y_P számokat mondjuk a P pont koordinátáinak. Ily módon egy bijektív megfeleltetést nyerünk a Σ sík pontjai és a valós számpárok $\mathbb{R}^2$ terének elemei között. Vegyük azt a $\xi : \Sigma \rightarrow \mathbb{R}^2$ leképezést, amely a sík tetszőleges P pontjához a $\xi(P) = (x_P, y_P)$ számpárt rendeli. Ezt nevezzük a sík koordinátázásának.

A valós számpárok $\mathbb{R}^2$ terének elemeit egyaránt tekinthetjük pontoknak és vektoroknak. Az $\mathbf{u} = (u_1, u_2)$ és $\mathbf{v} = (v_1, v_2)$ vektorok összege az $\mathbf{u} + \mathbf{v} = (u_1 + v_1, u_2 + v_2)$ számpár, az $\mathbf{u}$ -nak a λ számmal vett szorzata pedig a $\lambda \mathbf{u} = (\lambda u_1, \lambda u_2)$ vektor. A valós számpárok $\mathbb{R}^2$ vektorterében egy természetes bázist képeznek az $\mathbf{e}_1 = (1, 0)$, $\mathbf{e}_2 = (0, 1)$ vektorok.

Értelmezni tudjuk két $\mathbb{R}^2$ -beli vektor skaláris szorzatát is. Az $\mathbf{u} = (u_1, u_2)$ és $\mathbf{v} = (v_1, v_2)$ vektorok skaláris szorzatán az $\langle \mathbf{u}, \mathbf{v} \rangle = u_1 v_1 + u_2 v_2$ számot értjük. Az $\mathbf{u}$ vektor hossza az $\|\mathbf{u}\| = \sqrt{\langle \mathbf{u}, \mathbf{u} \rangle}$ nemnegatív szám. Amennyiben az $\mathbf{u}$, $\mathbf{v}$ vektorok egyike sem nullvektor, akkor hajlásszögük az a 0 és π közötti α érték, amelyre fennáll $\cos \alpha = \frac{\langle \mathbf{u}, \mathbf{v} \rangle}{\|\mathbf{u}\| \cdot \|\mathbf{v}\|}$.

Amennyiben az $\mathbb{R}^2$ -beli számpárokat pontoknak tekintjük, akkor a $\mathbf{p} = (p_1, p_2)$ és $\mathbf{q} = (q_1, q_2)$ pontok távolságán a $\|\mathbf{p} - \mathbf{q}\|$ valós számot értjük.

Az $\mathbb{R}^2$ -beli sima görbék

Nézzünk most néhány fogalmat a görbék analitikus leírásával kapcsolatban. Vegyünk egy $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($I \subseteq \mathbb{R}$) vektorértékű függvényt ($I \subseteq \mathbb{R}$ egy valós intervallum). Ehhez egyértelműen léteznek olyan $x_1, x_2 : I \rightarrow \mathbb{R}$ valós függvények, melyekre igaz $\gamma(t) = (x_1(t), x_2(t))$ minden $t \in I$ -re. Ezek adják a γ vektorfüggvény koordináta-függvényeit. A γ leképezés akkor differenciálható, ha a koordináta-függvényei deriválhatóak.

3.1. Definíció: A $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($I \subseteq \mathbb{R}$) folytonos leképezést $\mathbb{R}^2$ -beli paraméteres görbének nevezzük.

3.2. Definíció: Ha $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($I \subseteq \mathbb{R}$) leképezés folytonosan differenciálható I -n, akkor γ -át sima görbének hívjuk.

3.3. Definíció: Legyen adott egy $\gamma(t) = (x_1(t), x_2(t))$, $t \in I$ sima paraméteres görbe. Az $\mathbb{R}^2$ -beli $\gamma'(t) = (x_1'(t), x_2'(t))$ vektort a görbe sebességvektorának (más szóval érintővektorának) nevezzük a t helyen. Ezen vektor hosszát, a $\|\gamma'(t)\|$ számot, a görbe sebességének hívjuk.

3.4. Definíció: A $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($I \subseteq \mathbb{R}$) sima görbe reguláris, ha fennáll $\gamma'(t) \neq \mathbf{0}$ tetszőleges $t \in I$ helyen.

3.5. Definíció: Legyen adott egy $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($I \subseteq \mathbb{R}$) sima paraméteres görbe, ami reguláris. A görbe t_0 -beli érintője az az egyenes, amely áthalad $\gamma(t_0)$ ponton és irányvektora a görbe $\gamma'(t_0)$ sebességvektorával egyenlő.

3.6. Definíció: Legyenek adva a reguláris $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($I \subseteq \mathbb{R}$) és $\rho : H \rightarrow \mathbb{R}^2$ ($H \subseteq \mathbb{R}$) sima görbék $\mathbb{R}^2$ -ben. Tegyük föl, hogy létezik olyan $t_0 \in I \cap H$, amire $\gamma(t_0) = \rho(t_0)$ teljesül (vagyis a két görbe metszi egymást). Ekkor a γ és ρ görbéknek a $\gamma(t_0) = \rho(t_0)$ pontbeli hajlásszögén a t_0 -beli érintők hajlásszögét értjük.

Világos, hogy a γ és ρ metsző görbék t_0 helyen vett érintővektorainak α szögére fennáll

$$\cos \alpha = \frac{\langle \gamma'(t_0), \rho'(t_0) \rangle}{\|\gamma'(t_0)\| \cdot \|\rho'(t_0)\|}.$$

Sima görbék transzformációval nyert képgörbái

Amennyiben adott egy $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ differenciálható valós függvény, akkor annak az $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ helyen vett parciális deriváltjait $\partial_1 f(x, y)$ és $\partial_2 f(x, y)$ fogja jelölni.

Tekintsünk most egy $\mu : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$ kétváltozós vektorértékű leképezést. Ehhez egyértelműen léteznek olyan $\mu_1, \mu_2 : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ valós függvények, melyekre igaz $\mu(x, y) = (\mu_1(x, y), \mu_2(x, y))$ minden $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ helyen. A μ_1, μ_2 függvények a μ vektorfüggvény koordináta-függvényei. $\mu : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$ vektorfüggvény folytonosan differenciálható, ha a koordináta-függvényei folytonosan deriválhatóak.

3.7. Definíció: Legyen adott egy $\mu : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$ folytonosan differenciálható vektorfüggvény. A μ leképezés $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ pontbeli Jacobi-mátrixa:

$$\mathbf{J}\mu(x, y) = \begin{pmatrix} \partial_1 \mu_1(x, y) & \partial_2 \mu_1(x, y) \\ \partial_1 \mu_2(x, y) & \partial_2 \mu_2(x, y) \end{pmatrix}.$$

Ezt követően jelölje az (x, y) pontbeli Jacobi-mátrixot a $\mathbf{J}\mu(x, y)$ szimbólum.

Tegyük fel, hogy a $\mu : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$ folytonosan differenciálható leképezés bijektív. Ekkor a μ -t egy geometriai transzformációnak tekinthetjük az $\mathbb{R}^2$ síkban. A γ sima görbének vehetjük a μ szerinti $\tilde{\gamma} = \mu \circ \gamma$ képgörbét.

3.8. Állítás: Legyen adott egy $\gamma(t) = (x_1(t), x_2(t))$ sima görbe és egy $\mu : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$ folytonosan differenciálható leképezés. Vegyük a $\tilde{\gamma}(t) = \mu \circ \gamma(t) = (\tilde{x}_1(t), \tilde{x}_2(t))$ képgörbét. Ekkor a képgörbe koordináta-függvényeinek deriváltjára fennáll

$$\begin{pmatrix} \tilde{x}_1'(t) \\ \tilde{x}_2'(t) \end{pmatrix} = \mathbf{J}\mu(\gamma(t)) \cdot \begin{pmatrix} x_1'(t) \\ x_2'(t) \end{pmatrix}.$$

Bizonyítás: A γ görbe μ szerinti képének koordináta-függvényeire a következők igazak: $\tilde{x}_1(t) = \mu_1(x_1(t), x_2(t))$, $\tilde{x}_2(t) = \mu_2(x_1(t), x_2(t))$. Ezen összetett függvények deriváltjaira alkalmazzuk a láncszabályt. Azt kapjuk, hogy fennáll

$$\begin{aligned} \tilde{x}_1'(t) &= \partial_1 \mu_1(x_1(t), x_2(t)) \cdot x_1'(t) + \partial_2 \mu_1(x_1(t), x_2(t)) \cdot x_2'(t), \\ \tilde{x}_2'(t) &= \partial_1 \mu_2(x_1(t), x_2(t)) \cdot x_1'(t) + \partial_2 \mu_2(x_1(t), x_2(t)) \cdot x_2'(t). \end{aligned}$$

Ez pedig megfelel az alábbi mátrixegyenletnek:

$$\begin{pmatrix} \tilde{x}_1'(t) \\ \tilde{x}_2'(t) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \partial_1 \mu_1(\gamma(t)) & \partial_2 \mu_1(\gamma(t)) \\ \partial_1 \mu_2(\gamma(t)) & \partial_2 \mu_2(\gamma(t)) \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} x_1'(t) \\ x_2'(t) \end{pmatrix}.$$

Ez már igazolja a kimondott állítást. $\square$

Megjegyzés: Ha μ leképezés a teljes $\mathbb{R}^2$ helyett, annak csak egy nyílt részhalmazát képezi önmagára, akkor is érvényes az állítás.

Az $\mathbb{R}^2$ -beli inverzió szögtartása

Tekintsük a számpárok $\mathbb{R}^2$ síkját és abban a $\mathbf{0} = (0, 0)$ pontot. Világos, hogy amennyiben a Σ síkban azt a ι_k inverziót vesszük, melynek alapköre az O centrumú egységkör, akkor ennek az $\mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ kilyukasztott számsíkon azon $\mu : \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\} \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ differenciálható leképezés felel meg, melyet a

$$\mu(x, y) = \left(\frac{x}{x^2 + y^2}, \frac{y}{x^2 + y^2} \right)$$

összefüggés ír le. Eszerint a μ kétváltozós vektorfüggvény koordináta-függvényeire teljesül

$$\mu_1(x, y) = \frac{x}{x^2 + y^2}, \quad \mu_2(x, y) = \frac{y}{x^2 + y^2}.$$

3.9. Állítás: Az inverziónak megfelelő $\mu : \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\} \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ leképezés (x, y) pontbeli Jacobi-mátrixára igaz, hogy

$$\mathbf{J}\mu(x, y) = \frac{1}{(x^2 + y^2)^2} \cdot \begin{pmatrix} y^2 - x^2 & -2xy \\ -2xy & x^2 - y^2 \end{pmatrix} \quad \text{és} \quad (\mathbf{J}\mu(x, y))^2 = \frac{1}{(x^2 + y^2)^2} \mathbf{E},$$

ahol $\mathbf{E}$ a 2×2 -es egységmátrix.

Bizonyítás: A Jacobi-mátrix közvetlen számolással megkapható a $\mu_1, \mu_2 : \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\} \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ függvények parciális deriváltjaiból. Egyszerű számolással adódik az is, hogy a $\mathbf{J}\mu(x, y)$ mátrix önmagával vett szorzata az $\mathbf{E} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$ egységmátrixnak az $\frac{1}{(x^2 + y^2)^2}$ számmal vett szorzata. $\square$

Vegyük észre, hogy a $\mathbf{J}\mu(x, y)$ mátrix szimmetrikus, vagyis a transzponáltjára igaz $\mathbf{J}\mu(x, y)^T = \mathbf{J}\mu(x, y)$.

Az alábbi tételből már következik, hogy az inverzió megőrzi az egymást metsző reguláris sima görbék hajlásszögét.

3.10. Tétel: Az inverziónak megfelelő $\mu : \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\} \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ leképezés megőrzi az egymást metsző reguláris görbék sebességvektorainak hajlásszögét.

Bizonyítás: Tegyük fel, hogy a $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ és $\rho : H \rightarrow \mathbb{R}^2 \setminus \{\mathbf{0}\}$ reguláris görbéknek a $t_0 \in I \cap H$ paraméterű pontja azonos. Ez a közös pont legyen (x, y) , vagyis fennáll $\gamma(t_0) = \rho(t_0) = (x, y)$.

A két görbe t_0 -beli sebességvektorára alkalmazzuk a $\gamma'(t_0) = \mathbf{u}$ és $\rho'(t) = \mathbf{v}$ jelölést. Ezek persze kifejezhetőek az $\mathbf{u} = (u_1, u_2) = u_1 \mathbf{e}_1 + u_2 \mathbf{e}_2$ és $\mathbf{v} = (v_1, v_2) = v_1 \mathbf{e}_1 + v_2 \mathbf{e}_2$ alakban. Legyen α a két sebességvektor hajlásszöge. Mint ismeretes, erre igaz $\cos \alpha = \frac{\langle \mathbf{u}, \mathbf{v} \rangle}{\|\mathbf{u}\| \cdot \|\mathbf{v}\|}$.

Tekintsük a γ , ρ görbéknek a μ transzformáció szerinti képgörbéit. Ezeknek a $\tilde{\gamma} = \mu \circ \gamma$ és $\tilde{\rho} = \mu \circ \rho$ képgörbéknek is megegyezik a t_0 paraméterű pontja. A t_0 helyen vett sebességvektoraikra alkalmazzuk a $\tilde{\gamma}'(t_0) = \tilde{\mathbf{u}}$ és $\tilde{\rho}'(t) = \tilde{\mathbf{v}}$ jelölést. A 3.8. Állítás alapján ezen $\tilde{\mathbf{u}} = (\tilde{u}_1, \tilde{u}_2)$ és $\tilde{\mathbf{v}} = (\tilde{v}_1, \tilde{v}_2)$ érintővektorok koordinátáira fennáll

$$\begin{pmatrix} \tilde{u}_1 \\ \tilde{u}_2 \end{pmatrix} = \mathbf{J}\mu(x, y) \cdot \begin{pmatrix} u_1 \\ u_2 \end{pmatrix} \quad \text{és} \quad \begin{pmatrix} \tilde{v}_1 \\ \tilde{v}_2 \end{pmatrix} = \mathbf{J}\mu(x, y) \cdot \begin{pmatrix} v_1 \\ v_2 \end{pmatrix}.$$

Ha az első mátrixegyenletet transzponáljuk, akkor azt kapjuk, hogy igaz

$$(\tilde{u}_1, \tilde{u}_2) = (u_1, u_2) \cdot \mathbf{J}\mu(x, y)^T = (u_1, u_2) \cdot \mathbf{J}\mu(x, y)$$

Itt kihasználtuk, hogy a Jacobi-mátrix szimmetrikus.

Számítsuk ki az $\tilde{\mathbf{u}}$ és $\tilde{\mathbf{v}}$ vektorok skaláris szorzatát. Látható, hogy teljesül

$$\begin{aligned} \langle \tilde{\mathbf{u}}, \tilde{\mathbf{v}} \rangle &= \tilde{u}_1 \tilde{v}_1 + \tilde{u}_2 \tilde{v}_2 = (\tilde{u}_1, \tilde{u}_2) \begin{pmatrix} \tilde{v}_1 \\ \tilde{v}_2 \end{pmatrix} = (u_1, u_2) \cdot \mathbf{J}\mu(x, y) \cdot \mathbf{J}\mu(x, y) \cdot \begin{pmatrix} v_1 \\ v_2 \end{pmatrix} \\ &= (u_1, u_2) \cdot \frac{1}{(x^2 + y^2)^2} \mathbf{E} \cdot \begin{pmatrix} v_1 \\ v_2 \end{pmatrix} = \frac{1}{(x^2 + y^2)^2} \cdot (u_1, u_2) \begin{pmatrix} v_1 \\ v_2 \end{pmatrix} = \frac{1}{(x^2 + y^2)^2} \langle \mathbf{u}, \mathbf{v} \rangle. \end{aligned}$$

Eszerint az $\langle \tilde{\mathbf{u}}, \tilde{\mathbf{v}} \rangle$ és $\langle \mathbf{u}, \mathbf{v} \rangle$ skaláris szorzatok között szoros kapcsolat áll fenn. Világos, hogy amennyiben az $\tilde{\mathbf{u}}$ és $\tilde{\mathbf{v}}$ vektorok hosszát tekintjük, akkor azokra teljesül

$$\|\tilde{\mathbf{u}}\| = \frac{1}{x^2 + y^2} \|\mathbf{u}\|, \quad \|\tilde{\mathbf{v}}\| = \frac{1}{x^2 + y^2} \|\mathbf{v}\|.$$

Legyen $\tilde{\alpha}$ az $\tilde{\mathbf{u}}, \tilde{\mathbf{v}}$ vektorok hajlásszöge. A fenti eredmények alapján ennek koszinuszára fennáll

$$\cos \tilde{\alpha} = \frac{\langle \tilde{\mathbf{u}}, \tilde{\mathbf{v}} \rangle}{\|\tilde{\mathbf{u}}\| \cdot \|\tilde{\mathbf{v}}\|} = \frac{\langle \mathbf{u}, \mathbf{v} \rangle}{\|\mathbf{u}\| \cdot \|\mathbf{v}\|} = \cos \alpha.$$

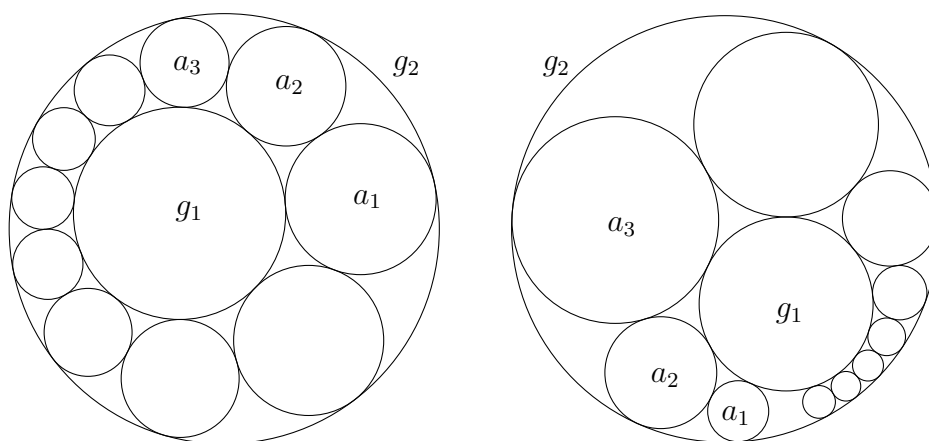
Ezzel beláttuk, hogy a képgörbék $\tilde{\mathbf{u}}, \tilde{\mathbf{v}}$ érintővektorainak hajlásszöge megegyezik a γ , ρ görbék t_0 helyen vett $\mathbf{u}, \mathbf{v}$ sebességvektorainak szögével. $\square$

4. A síkbeli inverzió alkalmazásai

Steiner-féle körzáródás

Ebben a fejezetben a síkbeli inverzió néhány alkalmazását fogjuk vizsgálni. A tárgyalás során felhasználjuk mindazt, amit eddig az inverziókról beláttunk. Elsőként a Steiner-féle körzáródási problémát fogjuk megvizsgálni.

Legyen adott a síkon két nem koncentrikus kör g_1 és g_2 , ahol a g_1 kör g_2 belsejében van. Kiindulásként vegyünk egy a_1 kört, amely kívülről érinti a g_1 kört és belülről a g_2 -t. Ezt követően rajzoljunk be további a_i ($i \geq 2$) köröket oly módon, hogy azok kívülről érintsék g_1 -et, belülről érintsék g_2 -t, továbbá az a_i kör kívülről érintse az a_{i-1} kört. A láncot mindaddig folytatjuk, amíg nem metszünk bele az a_1 körbe. Ezáltal egy érintkező körökből álló véges láncot hozunk létre. Akkor mondjuk, hogy a körlánc záródik, ha az utolsó kör érinti a körláncot elindító a_1 kört. Világos, hogy attól függően, hogy a körláncot melyik forgásirányt választva hozzuk létre más-más láncot kapunk abban az esetben, amikor a körlánc nem záródik. Záródás esetében azonban a láncot alkotó körök ugyanazok lesznek. Példaként tekintsük az alábbi ábrát.

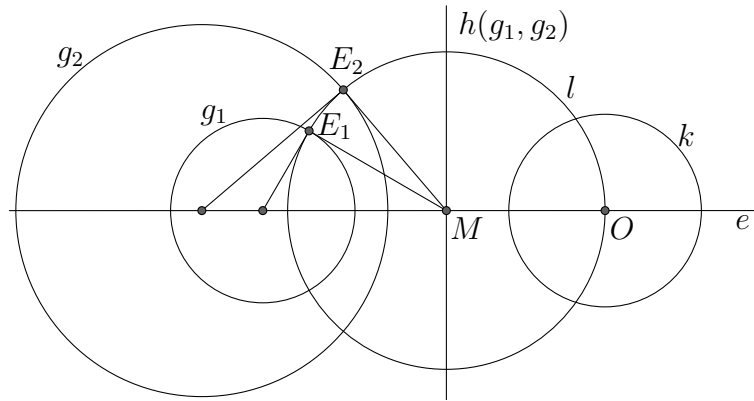
Egy záródó és egy nem záródó körlánc két nem koncentrikus körhöz.

Ahogy az ábra mutatja, az egyik esetben záródott a körlánc míg a másikban nem. Felmerülhet a kérdés, hogy mitől függ ez a záródás adott g_1 , g_2 körök esetében. Vajon függ-e attól, hogy hol vesszük fel a körláncot elindító a_1 kört? A kérdés megválaszolásához szükségünk lesz a következő állításra. Ezt követően is feltesszük, hogy a tér egy rögzített Σ síkjában végezzük a tárgyalást.

4.1. Állítás: *Legyen adott két nem koncentrikus kör g_1 és g_2 oly módon, hogy g_1 teljesen a g_2 belsejében van. Ekkor egy alkalmas inverzióval g_1 és g_2 koncentrikus körökbe képezhetők.*

Bizonyítás: Keressük azt a k kört, amelyre ha inverziót alkalmazunk (jelölje ezt az inverziót ι_k), akkor g_1 és g_2 képei koncentrikusak lesznek. Legyen e a g_1 és g_2 körök centrumainak az egyenese (ami persze derékszögben metszi a köröket). Az első fejezetben leírt módszer alapján vegyük föl g_1 és g_2 körök hatványvonalát, $h(g_1, g_2)$ -t. Legyen M az e és

$h(g_1, g_2)$ egyenesek metszéspontja. Húzzunk M -ből érintőket g_1 és g_2 körökhöz (legyenek az érintési pontok rendre E_1 és E_2). Mivel $M \in h(g_1, g_2)$, ezért M -ből a körökhöz húzott érintő szakaszok egyenlő hosszúak. Tekintsük azt az l kört, melynek középpontja M és áthalad E_1 és E_2 pontokon. Ekkor l derékszögben metszi g_1 és g_2 köröket. Legyen O pont az e egyenes és az l kör azon metszéspontja, amelyik nem esik g_1 illetve g_2 körök belsejébe.

Szemléltetés a bizonyításhoz.

Legyen k az a kör, melynek középpontja O és sugara tetszőleges hosszúságú. A ι_k inverziónál g'_1 és g'_2 alakzatok körök (melyek centrumai e egyenesen vannak), e egyenes képe (e') önmaga, továbbá l kör képe egy olyan l' egyenes, amely g'_1 -t és g'_2 -t is derékszögben metszi az inverziók szögtartása miatt. Világos, hogy két kör akkor és csak akkor koncentrikus, ha létezik két olyan egyenes, amelyek mindkét kört derékszögben metszik. Mivel e' és l' is derékszögben metszik g'_1 és g'_2 köröket, emiatt $\iota_k(g_1) = g'_1$ és $\iota_k(g_2) = g'_2$ körök koncentrikusak. Ezzel az állítást beláttuk. $\square$

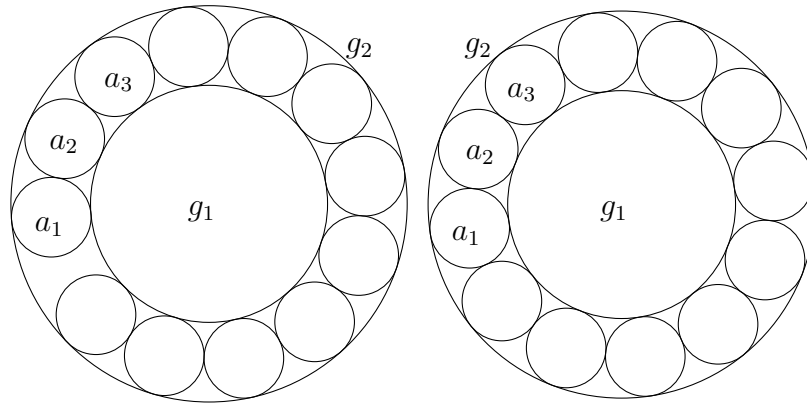
Most, hogy az állítást bebizonyítottuk, kimondhatjuk a Steiner-tételt, ami megválaszolja, hogy mitől függ a körlánc záródása. A bizonyítási eljárás alapötlete megtalálható a Coxeter által írt *A geometriák alapjai* c. tankönyvben. (Lásd [1], 99. oldal.)

4.2. Tétel: *Legyenek adottak a síkon g_1 és g_2 körök oly módon, hogy g_1 teljesen a g_2 kör belsejében van. Vegyünk egy a_1 kört, amely kívülről érinti a g_1 kört és belülről a g_2 -t, majd tekintsük az a_1 által meghatározott a_i ($i = 1, 2, \dots, n$) érintkező körláncot. Ekkor a körlánc záródása nem függ a_1 kör megválasztásától, vagyis a körlánc vagy mindig záródik, vagy pedig soha.*

Bizonyítás: Legyenek a g_1 és g_2 körök koncentrikusak. Lelölje C a közös centrumot, r_1 és r_2 a körök sugarát. Ez esetben a láncot alkotó a_i ($i = 1, \dots, n$) körök egybevágóak, sugaruk $\frac{r_2 - r_1}{2}$, középpontjaik pedig azon a C centrumú körön vannak, melynek sugara $\frac{r_2 + r_1}{2}$. Látható, hogy a körlánc záródása nem függhet a láncot elindító a_1 kör megválasztásától, hiszen a kapott körláncokat C körüli forgatással egymásba lehet vinni.

Ha g_1 és g_2 nem koncentrikus, akkor az előbb belátott állításban szereplő módszer segítségével, alkalmas inverzió megválasztásával, koncentrikus körökbe visszük őket. Most az inverz körök között kezdünk körláncot razolni (legyenek ezek a b_i körök). Ekkor persze a

Egy nem záródó és egy záródó körlánc két koncentrikus körhöz.

b_i körlánc záródása független b_1 megválasztásától. Hajtsuk végre újra azt az inverziót, ami g_1 -et és g_2 -t koncentrikus körökbe vitte. Minden i -re legyen b_i kör inverze a_i . Az inverziók érintkezéstartása miatt a_i körök is láncot fognak alkotni g_1 és g_2 között. Világos, hogy az a_i körlánc pontosan akkor záródik, amikor b_i is záródik. Ezek alapján tehát megállapítható, hogy ha g_1 és g_2 nem koncentrikus körök között egy körláncot indítunk, akkor a záródás itt sem függ a lánc első körének megválasztásától. Konklúzió: a körlánc záródása csak is g_1 és g_2 köröktől függ. $\square$

A Feuerbach-tétel bizonyítása inverzió alkalmazásával

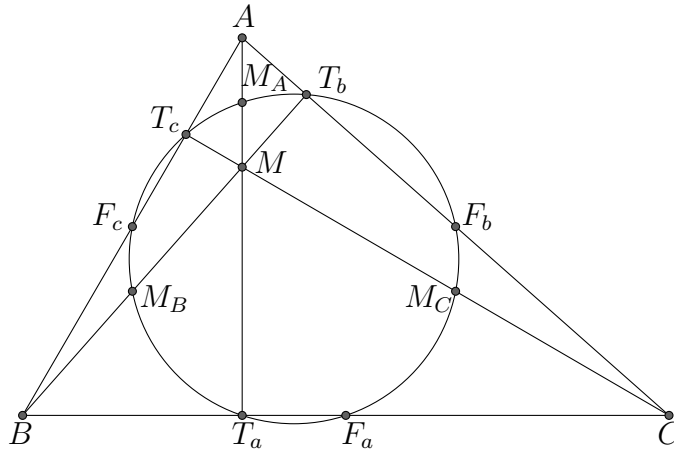
A háromszögek nevezetes körei közül az egyik a Feuerbach-kör. Számos érdekes tulajdonsággal bír. Lássuk, mi az a Feuerbach-kör. Legyen adott egy háromszög a Σ síkon, melynek három csúcsa legyen A , B és C . Legyenek a háromszög oldalai: $AB = c$, $BC = a$ és $CA = b$. Jelölje a háromszög magasság-talppontjait T_a , T_b és T_c , magasságpontját M , az oldalfelező pontjait F_a , F_b és F_c és a magasságpontját a csúcsaival összekötő szakaszok felezőpontjait M_A , M_B és M_C . Ekkor a következőt állíthatjuk.

4.3. Tétel: *Bármely háromszögben a magasság-talppontok (T_a , T_b és T_c), az oldalfelező pontok (F_a , F_b és F_c) és a magasságpontot a csúcsokkal összekötő szakaszok felezőpontjai (M_A , M_B és M_C) egy körön helyezkednek el. Ezt a kört hívjuk a háromszög Feuerbach-körének.*

A fenti tétel bizonyítása az inverzió alkalmazása nélkül is elvégezhető. Erre a dolgozatban nem térünk ki. Egy analitikus bizonyítás fellelhető a közismert Hajós-féle tankönyvben (Lásd [3], 303-304. oldal.)

A továbbiakban a Feuerbach-kör azon tulajdonságát fogjuk vizsgálni, amely a háromszög beírt és hozzáírt köreivel való érintkezéséről szól. Targyalásunk a Coxeter és Greitzer szerzőpáros által írt *Az újra felfedezett geometria* c. könyvben leírt bizonyítási eljárás alapul. (Lásd [2], 191-194. oldal.)

Ismeretes, hogy a háromszög három belső szögfelezője egy pontban metszi egymást (ez a háromszög beírt körének a középpontja, a továbbiakban jelölje I ezt a pontot). Hasonló

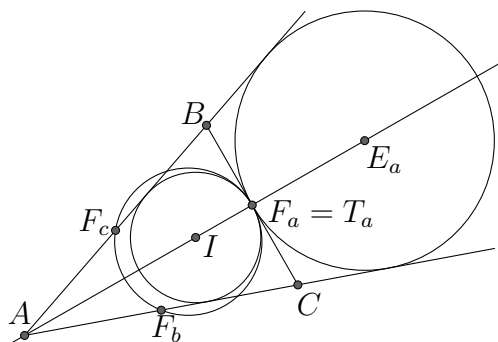

Az ABC_{Δ} háromszög Feuerbach-köre.

bizonyítással adódik, hogy egy háromszögben egy belső szögfelező és a nem mellette lévő két külső szögfelező is egy pontban metszi egymást. Ezek a pontok (három ilyen pont definiálható) egyenlő távolságra vannak az oldalegyenesektől (jelölje E_a , E_b és E_c ezeket a pontokat). Ezek a háromszög hozzáírt köreinek a középpontjai.

4.4. Tétel: *Legyen adott az ABC_{Δ} háromszög. Ekkor a háromszög Feuerbach-köre belülről érinti a beírt kört és kívülről érinti a három hozzáírt kört.*

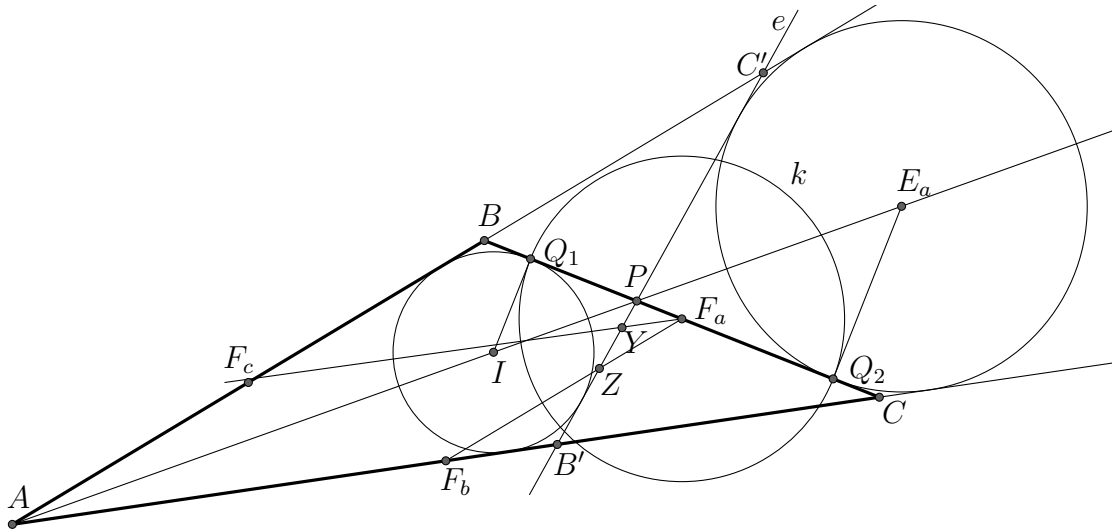
Bizonyítás: Elsőként tekintsük azt az esetet, amikor a háromszög egyenlő ($AB = AC$) szárú. Ebben az esetben az ABC_{Δ} háromszög beírt köre és az alaphoz (BC -oldalhoz) tartozó hozzáírt köre mind az oldalfelező pontban (F_a) érintik az alapot. Ez persze a Feuerbach-körré is igaz, mivel egyenlő szárú háromszög esetén az alap oldalfelező pontja és a hozzá tartozó magasságvonal talppontja egybe esik. Szemléltetésként tekintsük az alábbi ábrát.

Egyenlő szárú háromszög Feuerbach-köre.

A továbbiakban feltételezhetjük, hogy a háromszög nem egyenlő szárú.

Belátjuk, hogy a Feuerbach-kör érinti a beírt kört és az egyik oldalhoz (legyen ez a BC oldal) tartozó hozzáírt kört. Ha ez megvan, akkor a másik két hozzáírt körről való

Szemléltetés a bizonyításhoz.

érintkezés teljesen analóg módon bizonyítható. Legyenek $a = BC$, $b = AC$ és $c = AB$ a háromszög oldalai, F_a , F_b és F_c a oldalfelező pontjai (az általuk meghatározott kör a háromszög Feuerbach-köre). Továbbá jelölje s a félkerületet ($s = \frac{a+b+c}{2}$).

Érintse a beírt kör BC oldalt Q_1 pontban és a hozzáírt kör Q_2 pontban ($BQ_1 = s - b$ mivel Q_1 a beírt kör érintési pontja). Ha A -ból érintőt húzunk a hozzáírt körhöz, akkor annak hossza: $AB + BQ_2 = AC + CQ_2$. Tudni, hogy $AB + BQ_2 + Q_2C + CA = 2s$, tehát $Q_2C + CA = s$, amiből $Q_2C = s - b$ következik. Mivel $BQ_1 = Q_2C$, ezért F_a felezi Q_1Q_2 szakaszt.

Legyen e egyenes a beírt kör és a BC oldalhoz tartozó hozzáírt kör BC oldalegyenestől különböző közös érintője. Jelölje e egyenes metszéspontját AB oldalegyenessel C' és AC oldalegyenessel B' (szimmetria okok miatt $BC' = CB'$ teljesül). Legyen e metszéspontja BC oldalegyenessel P , F_aF_b -vel Z és F_aF_c -vel Y .

Tekintsük azt az F_a centrumú k kört, amely áthalad Q_1 és Q_2 pontokon (jelölje a kör sugarát r). Azt állíthatjuk, hogy a k körre vonatkozó inverzió e egyenest a Feuerbach-körbe viszi. Ha ezt bebizonyítjuk, akkor az inverziók érintkezéstartása miatt igaz lesz a tétel, ugyanis az e egyenes érinti a beírt és a hozzáírt kört (amik merőlegesen k -ra, tehát önmaguk inverzei). Ehhez azt kell belátnunk, hogy az oldalfelező pontok (F_a , F_b és F_c) rajta vannak e egyenes inverzén. Ezt három lépésben tesszük meg.

1. lépés:

Mivel e nem halad át F_a ponton (az inverzió pólusán) ezért az inverze egy F_a -n áthaladó e' kör lesz.

2. lépés:

A következőt állíthatjuk. Z pont k körre vonatkozó inverze F_b pont. Ha ez igaz, akkor F_b rajta van e' körök (ugynais $Z \in e$). Ehhez $F_aZ \cdot F_aF_b = r^2$ egyenlőségnek kell teljesülnie. Az F_aF_b szakasz hossza, középvonal lévén, $\frac{c}{2}$. A BC oldal feldarabolható kisebb szakaszokra: $BC = a = BQ_1 + Q_1F_a + F_aQ_2 + Q_2C$, ahol $BQ_1 = Q_2C = s - b$ és $Q_1F_a = F_aQ_2 = r$.

Átrendezéssel azt kapjuk, hogy $r = \frac{b-c}{2}$ (itt feltettük, hogy $b > c$, de ha $b < c$, akkor $\frac{c-b}{2}$ lesz a sugár).

Most az F_aZ szakasz hosszát kell meghatározni. A F_aZP_Δ hasonló $BC'P_\Delta$ háromszöghöz ($BPC' \triangleleft$ és $F_aPZ \triangleleft$ szögek csúcshögek, továbbá $BC'P \triangleleft$ és $F_aZP \triangleleft$ szögek váltószögek).

Emiatt fennáll a megfelelő oldalarányok egyenlősége: $\frac{F_aZ}{F_aP} = \frac{BC'}{BP}$. Határozzuk meg a szakaszok hosszait.

$BC' = s - c - (s - b) = b - c$. A szögfelező tételt alkalmazva $\frac{BP}{PC} = \frac{c}{b}$ (ahol $PC = a - BP$)

egyenlőség írható fel és átrendezéssel $BP = \frac{ac}{b+c}$ kapható. $F_aP = BF_a - BP$, behelyettesítve azt kapjuk, hogy $F_aP = \frac{a}{2} - \frac{ac}{b+c} = \frac{a(b-c)}{2(b+c)}$. Ezek alapján kiszámolhatjuk F_aZ

szakasz hosszát (behelyettesítjük a kiszámolt szakaszok hosszait $\frac{F_aZ}{F_aP} = \frac{BC'}{BP}$ egyenlőségbe).

$$F_aZ = F_aP \cdot \frac{BC'}{BP} = \frac{a(b-c)}{2(b+c)} \cdot \frac{(b-c)(b+c)}{ac} = \frac{(b-c)^2}{2c}.$$

Ez az F_aZ érték kielégíti az $F_aZ \cdot F_aF_b = r^2$ egyenlőséget, hiszen fennáll $F_aF_b = \frac{c}{2}$ és

$r^2 = \frac{(b-c)^2}{4}$, tehát $Z \in e$ pont valóban F_b pont inverze k körre nézve, azaz F_b pont rajta van e inverzén.

3. lépés:

Analóg módon bizonyítható, hogy az $Y \in e$ pont F_c inverze k körre nézve, tehát F_c is rajta van e egyenes inverz képén.

Mivel F_a , F_b és F_c pontok (amik meghatározzák a Feuerbach-kört) mind rajta vannak e' körön, ezért e' a háromszög Feuerbach-köre.

Az e egyenes érinti a beírt kört és a BC oldalhoz hozzáírt kört. Ezek a körök pedig önmaguk inverzei k -ra nézve. Emiatt e' Feuerbach-kör érinti a háromszög beírt körét és a BC oldalhoz hozzáírt kört.

Az pedig analóg eljárással igazolható, hogy a Feuerbach-kör a háromszög másik két oldalához hozzáírt kört is érinti. Ezzel a tételt beláttuk. $\square$

Mascheroni-féle szerkesztések

Mielőtt rátérnénk arra, hogy mik azok a Mascheroni-féle szerkesztések, ismertessük röviden az euklideszi szerkesztéseket. Euklideszi szerkesztéseknek nevezzük azokat a szerkesztéseket, amelyeknél az alábbi öt alaplépést hajtjuk végre véges sokszor csak körző és vonalzó használatával (feltehető, hogy a vonalzó tetszőleges hosszúságú és a körzővel is tetszőleges szakaszt körzőnyílásba tudunk venni):

- (ES1) Két megszerkesztett pontra illeszkedő egyenes megrajzolása vonalzóval.
- (ES2) Egy megszerkesztett ponttal, mint centrummal kör megrajzolása egy, már megszerkesztett ponton át.

(ES3) Két metsző egyenes metszéspontjának a kijelölése.

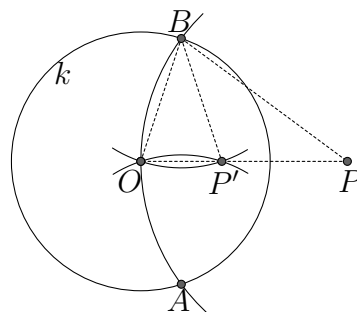
(ES4) Egymást metsző kör és egyenes metszéspontjainak a kijelölése.

(ES5) Két metsző kör metszéspontjainak a kijelölése.

A Mascheroni-féle szerkesztések abban térnek ez az euklideszitől, hogy csak körzőt használhatunk. Ez persze magával vonja azt, hogy az (ES3) és az (ES4) alaplépések nem hajthatók végre, ugyanis ezekhez vonalzóra van szükség. Valójában az (ES1) alaplépéshez is kellene vonalzónak, de a Mascheroni-féle szerkesztéseknél egy egyenest megszerkesztettnek tekintünk, ha adva van két pontja. Az inverziók segítségével érdekes tényt állapíthatunk meg a Mascheroni-féle szerkesztésekről. Mielőtt kimondanánk ezt a tételt, mutassuk meg, hogy hogyan szerkesztjük meg egy pont, egy egyenes illetve egy kör inverz képét csak körzővel. Ezen szerkesztési eljárások alapötletei megtalálhatóak a Strohmajer János által írt *Geometriai példatár III. c.* jegyzetben. (Lásd [6], 3. fejezet, 33–37. feladatok.)

4.5. Állítás: *Pont inverz képe megszerkeszthető csak körzővel.*

Bizonyítás: Legyen adott a síkon egy O centrumú, r sugarú k kör és egy tetszőleges P pont k -n kívül. P pont k -ra vonatkozó inverzét, P' -t, akarjuk megszerkeszteni csak körző használatával. Vegyük körzőnyílásba a PO szakaszt és körözzünk ezzel a távolsággal P centrumból. Ez a kör k -t A és B pontokban metszi. Most körözzünk A pontból OA távolsággal, majd B pontból OB távolsággal (szimmetriai okok miatt $OA = OB = r$). Legyen ezen körök O -tól különböző metszéspontja P' . Ekkor az O , P és P' pontok kollineárisak (az AB szakaszfelező merőlegesén helyezkednek el) és az OAP'_Δ háromszög hasonló OPA_Δ háromszöghöz (mindkettő egyenlő szárú háromszög és az alapon fekvő szögek ugyanakkorák), így igaz a megfelelő oldalak arányainak az egyenlősége: $\frac{OA}{OP'} = \frac{OP}{OA}$, ami átrendezve $OP \cdot OP' = OA^2 = r^2$ egyenlőséget adja. Tehát P' valóban P pont inverze k -ra nézve. $\square$

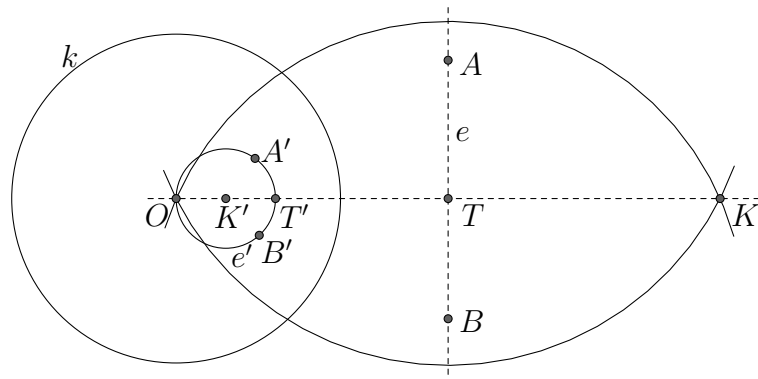
Pont inverzének szerkesztése csak körzővel.

Megjegyzés: Az imént bemutatott módszer csak akkor működik, hogy ha $OP > \frac{r}{2}$. Amennyiben ez nem teljesül, azaz $OP \leq \frac{r}{2}$, a következőképpen járunk el. Az OP szakaszt másoljuk az OP félegyenesre $\overrightarrow{OP}$ irányba oly módon, hogy az új szakasz kezdőpontja P

legyen (a szakasz végpontját jelölje Q_1). Ezt úgy tehetjük meg, mintha egy P középpontú szabályos hatszöget akarnánk szerkeszteni, ahol a hatszög egyik csúcsa az O pont, a vele szemközti pedig Q_1 . Ekkor Q_1 -re $OQ_1 = 2OP$ és $OP = PQ_1$ teljesül. Most ismét felmásoljuk az OP szakaszt az OP félegyenesre immáron Q_1 kezdőponttal és ezen szakasz végpontját jelölje Q_2 (ezt szintén az előbbi, szabályos hatszöges módszerrel tehetjük meg). Legyen Q_i ($i = 1, 2, 3, \dots$) az i -edszerre, hasonló módszerrel felmásolt szakasz végpontja (a kezdőpontja természetesen Q_{i-1}). Ezt a másolási folyamatot addig ismételjük amíg $OQ_i > \frac{r}{2}$ nem teljesül. Ha $OQ_i > \frac{r}{2}$, akkor a fentebb leírt szerkesztési eljárással megszerkeszthetjük Q_i pont inverz képét, Q'_i -t. Az inverzió definíciójából könnyen levezethető, hogy ha $OQ_i = (i + 1) \cdot OP$, akkor $(i + 1) \cdot OQ'_i = OP'$, ahol P' a P pont inverze. Ez azt jelenti, hogy ha megszerkesztettük Q'_i pontot, akkor a szabályos hatszöges eljárással i -szer felmásoljuk az OQ'_i szakaszt az OP félegyenesre $\overrightarrow{OP}$ irányba oly módon, hogy az első felmásolt szakasz kezdőpontja Q'_i legyen és a további szakaszok kezdőpontjai mindig az előző szakasz végpontja legyen. Ezzel megszerkesztettük a P pont inverzióval nyert képét.

4.6. Állítás: *Két pontjával meghatározott egyenes inverz képe megszerkeszthető csak körzövel.*

Bizonyítás: Legyen adott a síkon egy O centrumú, r sugarú k kör továbbá A és B pontjai által meghatározott e egyenes. Ezen egyenes k -ra vonatkozó invertét (e' -t) akarjuk megszerkeszteni. Körözzünk A -ból OA sugárral és B -ből OB sugárral. Ezen körök O -tól különböző metszéspontja legyen K ennek inverze K' .

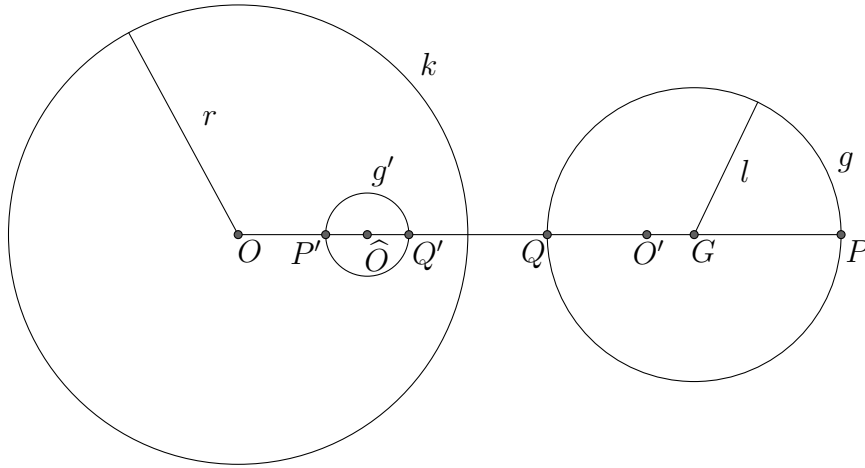

Egyenes inverzének szerkesztése csak körzövel.

Vizsgáljuk azt az esetet, amikor az e egyenes nem tartalmazza O -t. Amennyiben tartalmazza, e képe önmaga (ekkor K nem is létezik). Ilyenkor e' egy O -n átmenő kör. Azt állíthatjuk, hogy e' az a kör, aminek a középpontja K' és áthalad O -n. Legyen T az OK és e egyenes metszéspontja (OK egyenese merőleges e -re és T felezi OK szakaszt) és T' T inverze. Mivel $T \in e$, ezért $T' \in e'$ sőt, T' lesz e' O -val átellenes pontja. Mivel OK szakasz hossza kétszerese OT -nek, ezért OK' hossza fele akkora kell hogy legyen, mint OT' (egyszerű számolással ellenőrizhető). Tehát K' az OT' szakasz felezőpontja és a keresett körről tudjuk, hogy az OT' szakaszra emelt Thalesz-körrel azonos. Ezek alapján K' nem lehet más, mint e' középpontja. $\square$

4.7. Állítás: *Kör inverz képe megszerkeszthető csak körzövel.*

Bizonyítás: Legyen adott a síkon egy O centrumú, r sugarú k kör, továbbá egy g kör. Ezen kör inverzét (g' -t) akarjuk megszerkeszteni k -ra nézve. Ha $O \in g$, akkor g' egy egyenes, tehát a kör tetszőleges két pontját ha invertáljuk, akkor azok biztos rajta lesznek g inverzén, ezzel g' egyenest megszerkesztettnek tekintjük. Ha $O \notin g$, akkor g' szintén egy kör. Legyen O pont g körre vonatkozó inverze O' pont és O' inverze k -ra nézve $\widehat{O}$. Ekkor azt lehet állítani, hogy g' kör középpontja $\widehat{O}$.

Kör inverzének szerkesztése csak körzövel.

Legyen g kör középpontja G és sugara l , továbbá legyenek a körök centális egyenesének és g körnek a metszéspontjai P és Q , ezek inverzei k körre nézve P' és Q' . Az inverzió definíciójából a következőket állapíthatjuk meg:

$$OP' = \frac{r^2}{OP}, \quad OQ' = \frac{r^2}{OQ}, \quad OO' \cdot O\widehat{O} = r^2 \quad \text{és} \quad O'G = \frac{l^2}{OG}.$$

Ebből az következik, hogy

$$OP' + OQ' = r^2 \frac{OP + OQ}{OP \cdot OQ} = OO' \cdot O\widehat{O} \frac{2OG}{OP \cdot OQ}.$$

Vezessünk be irányított szakaszokat. Ekkor a következőket mondhatjuk:

$$OP = OG + l, \quad OQ = OG - l, \quad OO' = OG - O'G = OG - \frac{l^2}{OG} = \frac{OG^2 - l^2}{OG}.$$

$$OG \cdot OO' = OG \frac{OG^2 - l^2}{OG} = OG^2 - l^2, \quad \text{és} \quad OP \cdot OQ = OG^2 - l^2.$$

Behelyettesítéssel azt kapjuk, hogy:

$$\frac{OP' + OQ'}{2} = OO' \cdot O\widehat{O} \frac{OG}{OP \cdot OQ} = O\widehat{O} \frac{OG \cdot OO'}{OP \cdot OQ} = O\widehat{O}.$$

Ezek alapján $\widehat{O}$ valóban g' kör középpontja. Ha meg akarjuk szerkeszteni g' kört csak körzővel, akkor az imént mutatott módszerrel kiszerkesztjük a középpontját, $\widehat{O}$ -t, és egy további tetszőleges A pontjának is megszerkesztjük az A' inverzét. Ezzel megszerkesztettük egy kör inverzét csak körzővel. $\square$

Megjegyzés: A bizonyítás során kihasználtuk, hogy a g kör centruma meg van adva. Amennyiben nincs megadva, akkor meg kell szerkesztenünk a kör középpontját. Tekintsük a kör három pontját. Ez a három pont meghatároz egy háromszöget, aminek a körülírt köre maga a g kör, aminek középpontja a háromszög oldalfelező merőlegeseinek metszéspontja. Ekkor csak körző segítségével meg tudjuk szerkeszteni két oldalfelező merőleges egyenes két-két pontját. Ezen oldalfelezők metszéspontját már meg tudjuk szerkeszteni csak körzővel. Ezzel megszerkesztettük a g kör centrumát és így már alkalmazható a fenti módszer g inverz képének megrajzolására.

Most, hogy meg tudjuk szerkeszteni pontok, egyenesek és körök inverzét csak körzővel, kimondhatjuk a Mohr-Mascheroni tételt.

4.8. Tétel: *Minden, körző és vonalzó használatával végrehajtható szerkesztés elvégezhető pusztán körző használatával.*

Bizonyítás: Az öt euklideszi alaplépés közül a **(ES2)** és a **(ES5)** lépések végrehajtásához csak körzőre van szükség, tehát ezek megmaradnak a Mascheroni-féle szerkesztésekben is. Ugyan most egyeneseket nem húzhatunk be, de ha adott két pont, akkor a rájuk illeszkedő egyenest megszerkesztettnek vesszünk. Tehát amit tisztázni kell az az, hogy hogyan hajtjuk végre a **(ES3)** és **(ES4)** alaplépéseket csak körzővel.

Elsőként mutassuk meg, hogy hogyan jelöljük ki két metsző egyenes metszéspontját csak körző használatával. Természetesen a metsző egyenesek két-két pontjukkal vannak megadva. Legyen az egyik egyenes (e) A és B pontokkal adva, a másik (f) pedig P és Q pontokkal. Ekkor alkalmas inverzió megválasztásával, csak körzővel megszerkeszthető e és f egyenesek e' és f' inverzei. Az inverziót úgy válaszjuk meg, hogy e' és f' körök legyenek. Mivel e és f metsző egyenesek, ezért e' és f' metsző körök lesznek. Egyik metszéspontjuk természetesen az inverzió pólusa lesz, a másik pedig az egyenesek metszéspontjának az inverze (ez két kör metszéspontja, tehát csak körzővel is kijelölhetőek). Legyen ez a metszéspont L . Ekkor L pont inverze e és f egyenesek metszéspontja lesz. Ezzel sikeresen kijelöltük két egyenes metszéspontját csak körző segítségével.

Most mutassuk meg, hogy hogyan jelöljük ki egy egymást metsző g kör és e egyenes metszéspontjait, ha az egyenes két pontjával van megadva. Alkalmas inverzió alkalmazásával vigyük e egyenest egy e' körbe úgy, hogy g képe szintén kör legyen. A mutatott módszerekkel mindkét alakzatnak meg tudjuk szerkeszteni az inverzét pusztán körző segítségével. Mivel e' és g' egymást metsző körök, ki tudjuk jelölni a metszéspontjaikat. Ezen metszéspontokon az inverziót végrehajtva megkapjuk e egyenes és g kör metszéspontjait. $\square$

Irodalomjegyzék

- [1] H. S. M. Coxeter: *A geometriák alapjai*. Műszaki Könyvkiadó, 1987.
- [2] H. S. M. Coxeter, S. L. Greitzer: *Az újra felfedezett geometria*. Gondolat, 1977.
- [3] Hajós György: *Bevezetés a geometriába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.
- [4] Reiman István: *A geometria és határterületei*. Gondolat, 1986.
- [5] Reiman István: *Fejezetek az elemi geometriából*. Tankönyvkiadó, 1987.
- [6] Strohmajer János: *Geometriai példatár 3*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.
- [7] Verhóczki László: *Klasszikus differenciálgeometria*. Digitális Tankönyvtár, 2013.